

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Навчально-науковий інститут філології та журналістики

*Кафедра слов'янської і германської філології
та перекладу*

ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

МОРФОЛОГІЯ: ІМЕННИК, ПРИКМЕТНИК, ЧИСЛІВНИК, ЗАЙМЕННИК

**Інструктивно-методичні матеріали
до обов'язкової освітньої компоненти
для підготовки здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
«Польська мова і зарубіжна література
в закладах освіти»**

Житомир – 2026

*Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(протокол № 12 від 26 червня 2026 року)*

Рецензенти:

Катерина КЛИМОВА – професор кафедри іноземних мов Поліського національного університету, доктор педагогічних наук, професор.

Галина ВЕСЕЛЬСЬКА – кандидат філологічних наук, викладач-методист ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ».

Тамара ЛИТНЬОВА – кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Укладачі:

Тетяна НЕДАШКІВСЬКА – кандидат філологічних наук, професор, зав. кафедри слов'янської і германської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Аліна ЛЯСКОВСЬКА – викладач кафедри слов'янської і германської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Алла ПРИЙМАК – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської і германської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Теоретичний курс польської мови. Морфологія: іменник, прикметник, числівник, займенник) : інструктивно-методичні матеріали до обов'язкової освітньої компоненти для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Польська мова і література в закладах освіти» зі спеціальності А 4 Середня освіта з предметною спеціальністю А 4.02 Середня освіта (Мова та зарубіжна література (польська)) / укладачі: Недашківська Т. Є., Ляковська А. В., Приймак А. М. Житомир, 2026. 111 с.

Запропоновані інструктивно-методичні матеріали систематизують підходи до опанування дисципліни як під час аудиторної роботи за керівництвом викладача, так і в самостійному опрацюванні питань курсу. Вони містять основні практичні питання, що формують компетентності вчителя польської мови.

Ці матеріали розроблено для вивчення освітньої компоненти «Польська мова» для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська», а також можуть бути використані філологами інших спеціалізацій.

У посібнику використаний ілюстративний та текстовий матеріал, згенерований AI DeepSeek і chatGPT та наявний у відкритому доступі в джерелах Інтернет.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ	8
МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ (за темами)	10
Тема 1. RODZAJE I FUNKCJE MORFEMÓW W JĘZYKU POLSKIM	10
Тема 2. SPOSOBY SŁOWOTWÓRCZE W JĘZYKU POLSKIM	17
<i>Текст 1 z zadaniami do analizy</i> JĘZYK W RUCHU – O SŁOWOTWÓRCZEJ PŁODNOŚCI WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY	23
<i>Текст 2 z zadaniami do analizy</i> NIEZWYKŁA PODRÓŻ STAREGO DZIENNIKA	31
Тема 3. RZECZOWNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO RZECZOWNIKA POLSKIEGO	35
<i>Текст 3 z zadaniami do analizy</i> CODZIENNOŚĆ Z RZECZOWNIKIEM W TLE – RZECZ O NAZYWANIU ŚWIATA	44
Тема 4. PRZYMIOTNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO PRZYMIOTNIKA POLSKIEGO	51
<i>Текст 4 z zadaniami do analizy</i> KOLORY I KSZTAŁTY CODZIENNOŚCI – JAK PRZYMIOTNIKI MALUJĄ ŚWIAT	61
Тема 5. LICZEBNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO LICZEBNIKA POLSKIEGO	69
<i>Текст 5 z zadaniami do analizy</i> DZIESIĘĆ TYSIĘCY KROKÓW, TRZY SEKUNDY I PÓŁ ŻYCIA – JAK LICZEBNIKI MIERZĄ NASZ ŚWIAT	79
Тема 6. ZAIMEK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO ZAIMKA POLSKIEGO	86
<i>Текст 6 z zadaniami do analizy</i> KTOŚ, KTO NICZEGO SIĘ NIE BAŁ – OPOWIEŚĆ O ZAIMKACH, KTÓRE ZMIENIAJĄ ŚWIAT	103
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	110

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичні матеріали створено для здобувачів вищої освіти філологічного спрямування, що вивчають польську мову як іноземну. Вибір структури та ілюстративного матеріалу має на меті стимулювати їх до процесу вивчення, кращого розуміння і швидшого засвоєння мови, що є обов'язковим етапом підготовки майбутнього фахівця-полоніста.

Навчально-методичні матеріали побудовано так, що здобувачі вищої освіти засвоюють основні поняття і терміни морфології, розглядають різні наукові класифікації, аналізують системні та смислові зв'язки між частинами польської мови, елементами морфологічної системи мови, взаємообумовленість граматичних і лексико-граматичних категорій; парадигми словозміни іменника, прикметника, числівника та займенника; парадигмальні зміни, що відбуваються в ній на сучасному етапі розвитку тощо. Такий підхід сприятиме формуванню знань про морфологічну систему мови як про складну ієрархічну чітко організовану структуру.

У навчально-методичні матеріали включено також завдання зіставного характеру польської і української мов, адже попри спорідненість, специфіка мислення, мовна картина світу, система моральних, духовних і культурних цінностей представників двох націй різняться, що може викликати певні лінгвістичні розбіжності, неправильне розуміння значення слова, неправильне вживання слова в контексті, калькування тощо.

Предметом вивчення є: особливості будови та функціонування мовних одиниць різних рівнів у структурі польської мови.

Мета вивчення освітньої компоненти: засвоєння теоретичного матеріалу та формування вміння практичного аналізу мовних одиниць у межах лексикології, лексикографії, фразеології, фонетики, фонології, словотвору та словозміни, синтаксису польської мови.

Основними **завданнями** вивчення освітньої компоненти є:

- ознайомити здобувачів із закономірностями функціонування мовних

засобів різних рівнів;

– ознайомити здобувачів із теоретичні основи функціонування різних рівнів польської мови, необхідні як для формування мовних навичок, розширення лінгвістичних знань загалом, так і для подальшої педагогічної діяльності;

– розвинути вміння практичного аналізу мовних одиниць у межах лексикології, лексикографії, фразеології, фонетики, фонології, словотвору та словозміни, синтаксису польської мови та узагальнення конкретного мовного матеріалу.

Компетентності (*інтегральна, загальні та спеціальні*)

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі середньої та фахової передвищої освіти, викладати польську мову та зарубіжну літературу в рамках програми середньої школи та закладів фахової передвищої освіти, розв'язувати завдання з філологічних дисциплін шкільного та вище шкільного рівня, розуміти сучасні тенденції філологічних наук, педагогіки, психології, методики викладання польської мови та зарубіжної літератури, організовувати освітній процес у закладах середньої та фахової передвищої освіти.

ЗК 4. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК 5. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК 7. Здатність встановлювати міжпредметні зв'язки.

ЗК 11. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК 12. Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

ЗК 13. Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативність.

СК 1. Здатність ефективно здійснювати комунікацію державною та іноземною мовою в умовах професійно-педагогічного спілкування, а також під час розв'язання проблемних міжособистісних ситуацій, знання

закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях.

СК 2. Здатність використовувати в професійній діяльності особистісно орієнтований, компетентнісний підходи до викладання польської мови та зарубіжної літератури, ефективні освітні методи й технології навчання.

СК 3. Здатність застосовувати сучасні наукові досягнення в галузі польської філології та зарубіжної літератури в закладах середньої освіти.

СК 4. Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних фактів для розв'язання професійних завдань під час освітнього процесу.

СК 15. Вміння реалізовувати виховну функцію навчання польської мови, вирішувати завдання морального, культурно-історичного виховання здобувачів засобами мови з урахуванням особливостей ступеня навчання.

Програмні результати навчання

ПР 3. Знати філологічні та дидактичні засади навчання польської мови та зарубіжної літератури в закладах середньої освіти.

ПР 4. Знати загальні теоретичні положення, концепції та наукові поняття, категорії філологічних дисциплін.

ПР 5. Знати системну організацію та норми польської мови, особливості використання мовних одиниць у художньому та науковому дискурсах.

ПР 9. Уміти працювати з науковими та науково-методичним джерелами, систематизувати й застосовувати інформацію під час здійснення освітньої та наукової діяльності.

ПР 12. Застосовувати знання про закономірності та особливості розвитку мовознавчих процесів та взаємозв'язки лінгвістики з іншими галузями науки й практики.

ПР 24. Спілкуватися українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом, дотримуватися етики ділового спілкування.

Soft skills:

- креативне мислення;
- управління інформацією;
- вміння приймати рішення та формулювати власну думку;
- презентаційні навички;
- самоорганізація та самонавчання.

Освітня компонента «Теоретичний курс польської мови» (Морфологія: іменник, прикметник, числівник, займенник) викладається на III курсі в 5 семестрі.

Форма проведення занять: лекції та практичні заняття.

Студент як суб'єкт, який ЗДОБУВАЄ вищу освіту з бакалаврською кваліфікацією, може набути зазначені загальні та спеціальні компетентності та сформувати програмні результати навчання в синтезі hard skills та soft skills, якщо половину часу з відведених кредитів інтерактивно працюватиме в аудиторії разом з викладачем і колегами, а половину – САМОСТІЙНО формуватиме та шліфуватиме власні знання, вміння та навички.

Рекомендації для такої роботи представлені в наших інструктивно-методичних матеріалах.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Модуль 4. Словотвір польської мови. (Słowotwórstwo języka polskiego)

Podstawowe pojęcia słowotwórcze: derywat, temat słowotwórczy (podstawa słowotwórcza), wyraz podstawowy, formant itd. Budowa formacji słowotwórczej – typy formantów i typy derywacji: afiksalna, paradygmatyczna, alternacyjna, prozodyczna i mieszana. Funkcje formantów. Analiza słowotwórcza według podanego algorytmu; najczęściej popełniane błędy.

Budowa formacji słowotwórczej – temat słowotwórczy. Znaczenie strukturalne a znaczenie realne. Wartość kategorialna, kategoria słowotwórcza i typ słowotwórczy. Produktywność, kategorialność i regularność znaczeniowa derywatów.

Derywacja rzeczowników. Ogólna klasyfikacja derywatów: derywaty transpozycyjne, modyfikacyjne i mutacyjne.

Derywacja czasowników i przymiotników.

Przeobrażenia rozwojowe zasobu formantów.

Модуль 5. Словозміна іменних частин мови.
(Fleksja rzeczowników, przymiotników, liczebników, zaimków
języka polskiego)

Podstawowe jednostki fleksyjne: słowo, forma wyrazowa, leksem. Budowa formy fleksyjnej. Temat fleksyjny – czy niezmienna częśćka formy; końcówka – czy częśćka zmienna? Alternacje, synkretyzm i supletywizm. Homonimia fleksyjna.

Klasyfikacje leksemów polskich – typy kryteriów: semantyczne, fleksyjne, składniowe. Tradycyjny podział na części mowy.

Charakterystyka leksemów nieodmiennych.

Klasyfikacja leksemów polskich Zygmunta Saloniego: kryteria i charakterystyka.

Deklinacja rzeczownika, osobliwości w paradygmatach rzeczowników.

Odmiana przymiotników: kategoria przypadku, liczby i rodzaju; problem kategorii stopnia.

Zasób form przymiotnikowych – przysłówek odprzymiotnikowy czy forma przysłówkowa przymiotnika. Formy krótkie przymiotnika. Odmiana imiesłówów przymiotnikowych. Imiesłowy czynne i bierne.

Klasyfikacje liczebników. Paradygmaty różnych typów liczebników. Synkretyzm form liczebnikowych.

Tradycyjne klasyfikacje zaimków i ich charakterystyka fleksyjna. Odmiana zaimków rzeczownych. Homonimia zaimkowa.

Deklinacja: komentarz historyczny.

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ (за темами)

Temat 1. RODZAJE I FUNKCJE MORFEMÓW W JĘZYKU POLSKIM

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- ukształtować system wiedzy o budowie morfemicznej języka polskiego,
- nauczyć się wyznaczania typów morfemów,
- analizować ich funkcje i przeprowadzać analizę morfemiczną słów języka polskiego.

Cele rozwijające:

- rozwinąć nawyk morfemicznego podziału (członkowania) słów,
- rozwinąć zdolność do zestawiania systemów morfemicznych języka polskiego i ukraińskiego.

Pytania do opracowywania teoretycznego (przed zajęciem)

1. Pojęcia morfemu jako minimalnej znaczącej jednostki języka.
Współzależność morfemu i allomorfu.
2. Klasyfikacja morfemów ze względu na miejsce w strukturze wyrazu:
rdzeń i afiks.

3. Klasyfikacja morfemów według funkcji: słowotwórcze i fleksyjne (formotwórcze).

4. Podstawa słowotwórcza i morfemiczny podział wyrazu.

5. Właściwości polskiej morfemiki: alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe na granicach morfemów (szwach morfemicznych), alternacje morfonologiczne.

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
morfem	морфема
rdzeń	корінь
afiks	афікс
temat słowotwórczy	словотвірна основа
przedrostek (prefiks)	префікс
przyrostek (sufiks)	суфікс
wrostek (interfiks)	інтерфікс
końcówka	закінчення
morfem słowotwórczy	словотвірна морфема
morfem fleksyjny	формотвірна (флексивна) морфема
oboczność (alternacja fonetyczna)	чергування (альтернація)
podstawa słowotwórcza	твірна основа
derywat	дериват (похідне слово)
morfem zerowy	нульова морфема
analiza morfematyczna	морфемний аналіз

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę pogrupować podane morfemy na: rdzenie, przedrostki, przyrostki. Samodzielnie debrać po 5 przykładów dla każdego typu morfemów: roz-, -ek, -ość, prze-, pis-, -nąć, chod-, nie-, -ski, do-.

Ćwiczenie 2. Proszę przeprowadzić analizę morfemiczną słów w podanym zdaniu i wskazać ich rdzenie:

"Młody student czyta interesującą książkę o dawnej historii".

Ćwiczenie 3. Proszę wskazać przyrostki, którymi utworzono poniższe rzeczowniki, i ułożyć z nimi związki wyrazowe:

nauczać – nauczyciel

kawa – kawiarnia

pisać – pisarz

Anglia – Anglik

Ćwiczenie 4. Proszę dopisać do czasownika *robić* podane przedrostki i wyjaśnić, jak zmienia się jego znaczenie: z-, od-, wy-, po-, prze-.

Ćwiczenie 5. Proszę wskazać wszystkie morfemy w poniższych wyrazach: przepisanie, rozchodzić się, nadmierny, książeczka.

Ćwiczenie 6. Proszę utworzyć rodzinę wyrazów dla wyrazu podstawowego *dom*.

Ćwiczenie 7. Proszę znaleźć w każdym punkcie wyraz, który nie należy do podanej rodziny wyrazów:

1. Czytanie, przeczytany, czytać, odczytać, czyścić.
2. Wodny, wodociąg, powódź, nawodnić, woda.
3. Górski, góra, zagórze, grzbiet, pogórze.

Ćwiczenie 8. Proszę przeanalizować budowę czasowników w czasie przeszłym, wydzielając podstawę czasu przeszłego i końcówki osobowe:

(ja) czyta-ł-em, (ona) czyta-ł-a, (my) pis-a-li-śmy, (wy) robi-li-ście.

Ćwiczenie 9. Proszę utworzyć jak najwięcej wyrazów na podstawie rdzenia *-chod-*, wykorzystując różne przedrostki i przyrostki.

Ćwiczenie 10. Proszę znaleźć wyrazy, w których nastąpiły alternacje w rdzeniu po dodaniu przyrostków, i wyjaśnić te zmiany:

mowa – mówca, miłość – kochać, piechota – pieszy.

Ćwiczenie 11. Proszę znaleźć i zaznaczyć interfiks *-o-, -i-, -y-*): parostatek, łamigłowa, międzyocenie, wszechświat.

Ćwiczenie 12. Proszę zidentyfikować temat i końcówkę wyrazu w różnych przypadkach. Następnie proszę określić, czy te przykłady stanowią odmianę

jednego wyrazu (formy fleksyjne), czy są osobnymi formacjami słowotwórczymi, i uzasadnić swoją odpowiedź.

- M. student
- D. studenta
- C. studentowi
- B. studenta
- N. studentem
- Ms. studencie
- W. studencie!

Ćwiczenie 13. Proszę przeprowadzić analizę morfemiczną wyrazów w podanym zdaniu:

"Nad ranem piękne słońce oświeciło zieloną dolinę".

Ćwiczenie 14. Proszę porównać strukturę morfemiczną podanych wyrazów polskich i ich ukraińskich odpowiedników. Na tej podstawie proszę wskazać cechy wspólne oraz specyficzne różnice w strukturze zestawianych morfemów:

- przyjaciół – приятель
- podróżować – подорожувати
- niebieski – небесний

Ćwiczenie 15. Wykorzystując swoją wiedzę o polskich morfemach, proszę „skonstruować” nowe słowo, które mogłoby istnieć w języku polskim. Proszę podać jego definicję i uzasadnić jego strukturę.

Ćwiczenie 16. Proszę przeprowadzić analizę morfemiczną podanych wyrazów (wydzielić w nich poszczególne morfemy):

przyjaciół, bezdomny, niespodzianka, podkreślić, odbiorca, niegrzeczny, nadpis, przejazd, współpraca, bezrobotny.

Ćwiczenie 17. Proszę określić rdzeń i końcówkę w podanych wyrazach:

domy, książka, piękny, dzieci, idziemy, słowa, kota, dziewczyną, studentem, mężczyźni.

Ćwiczenie 18. Proszę zaznaczyć prefiksy, sufiksy i końcówki w podanych wyrazach:

napisać, przedszkole, podziemny, odnowienie, wyjście, bezsilny, podarunek, nadzieja, przymierze, powtórzenie.

Ćwiczenie 19. Proszę określić, czy rdzenie podanych wyrazów posiadają alomorfy (oboczności). Jeśli tak, proszę je wypisać i wskazać zachodzące w nich alternacje:

pisać, brać, nosić, przewidzieć, przebieg.

Ćwiczenie 20. Proszę wybrać wyrazy, które mają wspólny rdzeń:
szkoła, mieszkanie, kobieta, portfel, ołówek, długopis.

Ćwiczenie 21. Proszę wyjaśnić znaczenie rdzenia:
przyjazny, nieżyczliwy, dobroć, zły, pomocny.

Ćwiczenie 22. Proszę porównać znaczenie słów:
mówić – wymowa – przemowa – rozmowa.

Ćwiczenie 23. Proszę utworzyć nowe wyrazy przy użyciu przedrostków:
pisać, chodzić, znać, myśleć, kończyć / z-, wy-, przy-, od-, bez-.

Ćwiczenie 24. Proszę wyjaśnić różnicę w znaczeniu podanych wyrazów:

napisać – podpisać,

przynieść – odnieść,

wyjsć – wejść.

Ćwiczenie 25. Jakie prefiksy wskazują kierunek działania? Proszę wyjaśnić semantykę podanych wyrazów: pojechać, przyjechać, wyjechać, zajechać, odjechać.

Ćwiczenie 26. Jakie znaczenie dodają słowom *pisarz, nauczycielka, czytanie, wesołość, malutki, słownik, praca, muzyczka, bielutki, kobietka* przyrostki?

Ćwiczenie 27. Proszę określić czy ten sam przyrostek zawsze nadaje wyrazom to samo znaczenie? Proszę pogrupować wyrazy z tymi samymi przyrostkami i uzasadnić swoją odpowiedź na podstawie podanych przykładów: *córka, koleżanka, nauczycielka, polka, sąsiadka, główka, książka, ławka, szklanka, muzyka, polityka, technika, fizyka, gramatyka, okienko, słoneczko, dziecko, jabłuszko, muzyk, rolnik.*

Ćwiczenie 28. Proszę utworzyć formy zdrobniałe od podanych wyrazów: *kot, pies, dom, mama, chłopiec, ręka, jabłko, dziewczyna.* Następnie proszę określić, czy w tym procesie powstają nowe formy fleksyjne tego samego wyrazu, czy nowe wyrazy (formacje słowotwórcze), i uzasadnić swój wniosek.

Ćwiczenie 29. Proszę utworzyć formy augmentatywne (zgrubiałe) od podanych wyrazów: *ręka, głowa, dom, nos, chłopiec, but, ryba, kot.* Następnie proszę określić, czy znaczenie leksykalne utworzonych wyrazów uległo zmianie, i uzasadnić swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 30. Poprosz opisać znaczenie i funkcję przyrostków:

biały – bielić – bielony – bielutki;

słodki – osłodzić – słodycz – słodziutki.

Ćwiczenie 31. Proszę zbudować łańcuch słowotwórczy dla wyrazów: czytać, pisać, mówić.

Ćwiczenie 32. Proszę wyjaśnić kolejność powstawania wyrazów w łańcuchach słowotwórczych:

malować → malarz → malarstwo → malarski,
śpiewać → śpiew → śpiewak → śpiewny.

Ćwiczenie 33. Proszę wskazać w tekście wyrazy mające wspólny rdzeń.

Kupić kozaki, kozaki z Ukrainy, pojechał na wycieczkę do zamku, kupił nowy zamek, przytroczył zamek do płaszcza, ugryzł go bąk, dał dziewczynce bąk, poranne światło, wczesny poranek, ranny żołnierz, długa droga, droga sukienka, droga osoba, dziś mam dobry humor, stary człowiek z humorem, do kina dobry humor, idę na bal, suknia balowa, ciężki bal.

Czytelnik odwiedził czytelnię, aby przeczytać nową książkę. Po przeczytaniu napisał recenzję.

Ćwiczenie 34. Proszę skomentować oboczności (alternacje) dźwiękowe w rdzeniu: biec – bieg, brać – biorę, nosić – niosę, mówić – mowa, ciągnąć – ciąg.

Ćwiczenie 35. Proszę wyjaśnić w jaki sposób są tworzone wyrazy w podanych parach (wskazać typy derywacji słowotwórczej i formanty): pisać – napis, kupować – zakup, zapraszać – zaproszenie, przedstawiać – przedstawienie, wprowadzać – wprowadzenie.

Temat 2. SPOSOBY SŁOWOTWÓRCZE W JĘZYKU POLSKIM

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- usystematyzować wiedzę o głównych sposobach słowotwórczych języka polskiego,
- wykształcić umiejętności określania sposobu słowotwórczego i jego struktury słowotwórczej.

Cele rozwijające:

- kształtowanie umiejętności analizy słowotwórczej,
- rozróżnianie modeli produktywnych i nieproduktywnych oraz porównywanie systemów słowotwórczych języka polskiego i ukraińskiego.

Pytania do opracowywania teoretycznego (przed zajęciami)

1. Pojęcie derywacji słowotwórczej (derywacja) i podstawy słowotwórczej (podstawa słowotwórcza).
2. Główne sposoby tworzenia wyrazów w języku polskim:
 - derywacja sufiksowa (przyrostkowa);
 - derywacja prefiksowa (przedrostkowa);
 - derywacja paradygmatyczna (w tym derywacja zerowa / wsteczna);

- derywacja postfiksowa;
- derywacja złożona (złożenia, zrosty, zestawienia);
- derywacja alternacyjna (okołotematyczna);
- transpozycja kategorii gramatycznej (przejście wyrazu do innej części mowy / konwersja);
- przejście z innej części mowy;
- derywacja paradygmatyczna;
- derywacja zerowa.

3. Produktywne i nieproduktywne modele (formaty) słotwórcze we współczesnym języku polskim.
4. Pojęcie gniazda i łańcucha słotwórczego.
5. Specyfika słotwórstwa wyrazów obcego pochodzenia.

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
słotwórstwo	словотвір
derywacja	дери́вація
podstawa słotwórcza	твірна основа
format słotwórczy	словотвірний формант
sufiksacja	суфіксація
prefiksacja	префіксація
konfiksacja (okołotematyczna derywacja)	конфіксація (циркумфіксація)
kompozycja	складання
zrost	зрощення
złożenie	складне слово
substancjalizacja	субстантивация
derywacja zerowa	нульова дери́вація
derywat	дери́ват, або похі́дне слово
wyraz motywowany / podstawowy	мотивоване базове слово
gniazdo słotwórcze	словотвірне гніздо
paradygmatyczna derywacja	парадигматична дери́вація

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę określić sposób tworzenia (typ derywacji) podanych wyrazów: oczko, wejście, przedwiośnie, niedożywienie, dworzec, biel.

Ćwiczenie 2. W każdym rzędzie proszę wskazać wyraz, którego sposób tworzenia różni się od pozostałych:

- lotnik, ogrodnik, konik, górnik;
- bezsens, bezprawie, bezbronny, bezkres;
- wodociąg, samoocena, żółtodziób, niski;
- dyżurny, stołowy, jadalnia, chory (rzecz.).

Ćwiczenie 3. Na podstawie podanych wyrazów podstawowych proszę utworzyć wyrazy pochodne za pomocą wskazanego sposobu derywacji:

- prefiksacja: pisać, mówić, grzać, chodzić,
- sufiksacja: grać, kłamać, sprzedawać, kraść,
- konfiksacja: serce, woda, chleb, noc.

Ćwiczenie 4. Od podanych wyrazów proszę utworzyć derywaty zerowe (jeśli to możliwe): śpiewać, chodzić, niebieski, zły, płakać, bogaty, suchy.

Ćwiczenie 5. Dla każdego derywatu proszę wskazać podstawę słowotwórczą:

kawiarnia, szklanka, wieczorny, uczennica, przedrostek, przedszkolak, nauczycielstwo.

Ćwiczenie 6. W podanych parach proszę określić, który wyraz jest motywowany (pochodny), a który motywujący (podstawa):

zamek – zamkowy

biały – bielić

chory – choroba

lód – lodowaty

wiosna – wiosenny

sól – solić

Ćwiczenie 7. W podanych wyrazach proszę wskazać konfiks (prefiks i sufix jednocześnie) oraz określić jego funkcje znaczeniową:

zaćmienie, przedramię, podgardle, zaśnieżony, przedwieczny, podskórny.

Ćwiczenie 8. Proszę utworzyć nowe wyrazy za pomocą konfiksów za-...-e (np. za + las + e → zalesie) od następujących podstaw słowotwórczych:

las, woda, morze, granica, góra.

Ćwiczenie 9. Wśród podanych wyrazów proszę rozróżnić złożenia (złożenie z interfiksem) i zrosty (złożenie bez interfiks):

Białystok, wojsko-polski, księgarz, Wielkanoc, pisuar, długopis, szybkobieżny, żółtodziób.

Ćwiczenie 10. Proszę utworzyć wyrazy złożone według modelu: *rzeczownik* + (*interfiks*) + *czasownik* (np. drut + o + ciąg → drutociąg):

para + pędzić, woda + leczyć, las + siekać, krew + toczyć, mięso + siekać.

Ćwiczenie 11. Proszę określić, które z wyróżnionych wyrazów uległy substantywacji (funkcjonują jako rzeczowniki), a które zachowały swoją pierwotną przynależność do części mowy:

W stołówce podano dzisiaj bardzo smaczne danie.

Chory czuje się lepiej.

To jest jego ulubione mieszkanie.

Czy to zdanie jest poprawne?

Ten młody jest bardzo utalentowany.

Ćwiczenie 12. Proszę wskazać przymiotniki i imiesłowy, które w wyniku substantywacji (uproszczenia kontekstowego) mogą pełnić funkcję rzeczowników oznaczających osobę lub pojęcia abstrakcyjne:

śpiący, biegły, główny, skrzywdzony, odważny, uczony, pracujący.

Ćwiczenie 13. Proszę określić kierunek motywacji oraz sposób tworzenia wyrazów (derywacja sufiksowa lub paradygmatyczny – tylko zmiana paradygmatu):

śpiew → śpiewać, chodzenie → chodzić, ból → boleć, czerwień → czerwony, lenistwo → leniwy, dym → dymić.

Ćwiczenie 14. Wśród podanych wyrazów proszę wskazać derywaty zerowe (utworzone za pomocą derywacji wstecznej / paradygmatycznej):

dojazd, grzyb, zakup, bieg, wzrost, domek, odpowiedź, skok, upadek, most.

Ćwiczenie 15. Proszę zbudować łańcuchy słowotwórcze dla następujących wyrazów:

nieprzygotowanie, przedwczorajszy, rozwiązanie, zabezpieczenie.

Ćwiczenie 16. Proszę podzielić następujące wyrazy (nazwy osób według wykonywanego zawodu) na trzy grupy w zależności od produktywnego przyrostka (-arz, -ista lub -nik) za pomocą którego zostały utworzone:

aptekarz, dentysta, piekarz, leśnik, maszynista, ogrodnik, zegarmistrz, kronikarz, gitarzysta, dozorca.

Ćwiczenie 17. Proszę ocenić czy podane formanty (przyrostki) są produktywne (aktywnie używane do tworzenia nowych wyrazów), czy nieproduktywne we współczesnym języku polskim. Proszę uzasadnić swoją odpowiedź:

- tworzenie przymiotników z końcówką -asty (np. głowiasty),
- tworzenie czasowników z końcówką -nąć (np. klapnąć),
- tworzenie nazw osobowych z końcówką -ca (np. morderca),
- tworzenie rzeczowników abstrakcyjnych z końcówką -ość.

Ćwiczenie 18. W poniższych analizach słowotwórczych występują błędy. Proszę wskazać i poprawić nieprawidłowości:

śniegowy ← śnieg + -ow- + -y

przedszkole ← przed + szkole

odpowiedź ← odpowiedzieć + -ź

bialutki ← biały + -utk- + -i

Ćwiczenie 19. Od rdzenia *-pis-* proszę utworzyć gniazdo słowotwórcze zawierające co najmniej 8 wyrazów pochodnych powstałych za pomocą różnych sposobów derywacji. Proszę określić typ derywacji dla każdego z nich.

Ćwiczenie 20. Proszę utworzyć po 2 neologizmy słowotwórcze dla każdego z wymienionych sposobów tworzenia wyrazów oraz wyjaśnić ich znaczenie:

- prefiksacja,
- sufiksacja,
- konfiksacja,
- kompozycja,
- substancjawacja.

JĘZYK W RUCHU – O SŁOWOTWÓRCZEJ PŁODNOŚCI WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYZNY

Język polski, podobnie jak wszystkie języki naturalne, nie jest tworem zamkniętym i niezmiennym. Przeciwnie – pozostaje w ciągłym ruchu, a jednym z najbardziej widocznych przejawów tej dynamiki jest słowotwórstwo. Każdego dnia użytkownicy polszczyzny, często nieświadomie, tworzą nowe wyrazy, dostosowując narzędzia językowe do zmieniających się realiów społecznych, technologicznych i kulturowych.

Mechanizmy słowotwórcze przypominają nieco żywy organizm. Rdzeń wyrazu, czyli morfem centralny niosący podstawowe znaczenie leksykalne, otacza się afiksami – przedrostkami, przyrostkami, a niekiedy również wrostkami lub formantami okółotematycznymi. Weźmy choćby czasownik „pisać”. Od niego, za pomocą sufiksu „-arz”, powstaje „pisarz” – ktoś, kto wykonuje czynność opisaną przez rdzeń. Dodanie prefiksu „na-” daje „napisać” (aspekt dokonany), a zastosowanie jednocześnie prefiksu „wy-” i sufiksu „-ywać” prowadzi do utworzenia „wypisywać”, które ma już nieco inne, iteratywne znaczenie.

Współczesna polszczyzna chętnie sięga po prefiksację, zwłaszcza pod wpływem anglosaskich wzorców. Przedrostki takie jak super-, mega-, hiper-, ekstra- czy mini- stają się niezwykle produktywne. Mówimy zatem o supermarkecie, ale też o superokazji, megawieży, hipermarketcie, ekstraklasie, a nawet o minilodówce. Co ciekawe, nie wszystkie z tych formantów są rodzime – wiele przyszło z łaciny lub greki, jednak w polszczyźnie funkcjonują już jako pełnoprawne morfemy słowotwórcze.

Równie ważnym mechanizmem pozostaje sufiksacja. To ona odpowiada za ogromną większość derywatów w języku polskim. Za pomocą przyrostków tworzymy nazwy wykonawców czynności (-ca, -ec, -arz, -nik, -ista), nazwy cech

(-ość, -izna, -ota), nazwy miejsc (-nia, -arnia, -alnia, -ownia), zdrobnienia (-ek, -ka, -ko, -uś, -unia, -enka), zgrubienia (-sko, -cho, -ysko) i wiele innych kategorii. Przykładowo, od podstawy uczeń utworzymy uczennica (sufiks -nica), od nauczać – nauczyciel (sufiks -ciel), a od czytać – czytelnia (sufiks -elnia).

Szczególnie interesującym zjawiskiem jest konfiksacja, czyli jednoczesne dodanie prefiksu i sufiksu do podstawy słowotwórczej. W języku polskim konfiksy mają często znaczenie przestrzenne, relacyjne lub negatywne. Klasycznym przykładem jest formant za-...-e, który tworzy nazwy terenów: zalesie (teren za lasem lub porośnięty lasem), zagórze, zaodrze, zajezerze. Inny konfiks – bez-...-e (lub -ie) – daje nazwy stanów pozbawienia czegoś: bezprawie, bezrobocie, bezczelność (choć ten ostatni to już inny sufiks). Z kolei przed-...-e wskazuje na położenie z przodu: przedpole, przedgórze, przedwiośnie. Konfiksacja jest mechanizmem wysoce ekonomicznym, ponieważ jednym formatem wyraża całe złożone znaczenie.

Nie można pominąć kompozycji, czyli tworzenia wyrazów złożonych. W polszczyźnie funkcjonują dwa główne typy: złożenia właściwe (z interfigiem, najczęściej -o-, -i-, -y-) oraz zrosty (bez interfiksu, powstałe z połączenia dwóch samodzielnych wyrazów). Przykłady złożzeń: wodociąg (wod-o-ciąg), szybkobieżny (szybk-o-bież-ny), językoznawca (język-o-znaw-ca). Zrosty to natomiast takie konstrukcje jak Białystok, Wielkanoc, Półwysep, pszczelarz (choć to akurat ma interfiks), ale czysty zrost to np. czworonóg (czworo + nóg) czy sześciolatek. Kompozycja umożliwia tworzenie bardzo precyzyjnych i oszczędnych nazw dla złożonych pojęć, co docenia zwłaszcza terminologia naukowa i techniczna.

Odrębnym zagadnieniem jest paradygmatyczna derywacja (inaczej: derywacja bezafiksalna lub zerowa). Polega ona na przejściu wyrazu z jednej części mowy do drugiej bez zmiany formy zewnętrznej, wyłącznie przez zmianę paradygmatu fleksyjnego. Klasycznym przykładem jest substancjalizacja, czyli przejście przymiotnika lub imiesłowu w rzeczownik: chory (przym.) → chory (rzecz.), dyżurny, główny, pracujący, śpiący, biegły. W tekście prasowym łatwo

znajdziemy wiele takich przykładów: „Kierujący zatrzymał się przed przejściem”, „Poszkodowani zostali przewiezieni do szpitala”. W języku polskim substancjalizacja jest niezwykle żywotna, zwłaszcza w stylu urzędowym i publicystycznym.

Nowszym, ale dynamicznie rozwijającym się zjawiskiem jest derywacja wsteczna. Polega ona na utworzeniu nowego wyrazu poprzez usunięcie domniemanego sufiksu z wyrazu istniejącego. Przykładowo, od gryzipiórek (pierwotnie żartobliwa nazwa urzędnika) cofnięto sufiks -ek i otrzymano czasownik gryzipiór? To nieprecyzyjne. Lepiej: od wydziwiać (które zawierało sufiksalne -ać) utworzono w drodze derywacji wstecznej wydziw – rzeczownik oznaczający dziwaczne zachowanie. Podobnie: dokop (od dokopać), dokup (od dokupić), przebój (od przebić się). Często derywacja wsteczna prowadzi do powstania wyrazów potocznych lub środowiskowych.

Warto też wspomnieć o uniwersbizacji – procesie, w którym wielowyrazowa nazwa zostaje zastąpiona pojedynczym wyrazem, zwykle z sufiksem -ka, -ak lub -ik. Zamiast mówić „karta kredytowa”, mówimy „kredytówka”; zamiast „buty sportowe” – „sportówki”; zamiast „samochód ciężarowy” – „ciężarówka”; zamiast „pomieszczenie gospodarcze” – „gospodarce” (rzadziej). Uniwersbizacja jest odpowiedzią języka na potrzebę ekonomicznego nazywania często używanych pojęć.

Analiza morfemowa i słowotwórcza to nie tylko sucha teoria. Dzięki niej możemy zrozumieć, jak język radzi sobie z wyzwaniami współczesności. Gdy pojawia się nowe zjawisko – smartfon, aplikacja, streaming, likowanie – polszczyzna natychmiast zaczyna produkować pochodne: smartfonowy, smartfonem, apka, apkowy, streamować, przestreamować, streamowanie, lajk, lajkować, polajkować, lajknienie. Te nowe derywaty powstają według starych, sprawdzonych wzorców, co świadczy o ogromnej sile rodzimego systemu słowotwórczego.

Nawet wyrazy obcego pochodzenia, po pewnym czasie zasymilowane, podlegają tym samym regułom. Od komputer mamy komputerowiec,

komputeryzacja, komputerowy, skomputeryzować, komputerowo. Od biznes – biznesmen, biznesik, biznesplan, biznesowo. Od menadżer – menadżerski, menadżerka, menadżerowanie. Język polski nie tyle zapożycza słowa, ile raczej zapożycza morfemy leksykalne (rdzenie), a następnie nadaje im polską szatę fleksyjną i słowotwórczą.

Ciekawostką jest również funkcjonowanie formantów obcych jako produktywnych afiksów w polszczyźnie. Sufiks -ing (angielski) pojawia się w wyrazach takich jak leasing, briefing, parking, ale też w hybrydach: sprzątanie nie, to nie jest przykład. Raczej lobbying, doping. Jednak polszczyzna rzadko tworzy nowe wyrazy z -ing od rodzimych podstaw – ten formant pozostaje na peryferiach. Z kolei -er (ang./niem.) zadomowił się lepiej: sprinter, skaner, bloger, youtuber, a nawet vlogger, tiktoker.

Na koniec warto podkreślić, że znajomość morfemów i sposobów słowotwórczych rozwija świadomość językową. Uczy dostrzegać związki pokrewieństwa między wyrazami, przewidywać znaczenie nieznanych derywatów, a także krytycznie oceniać neologizmy reklamowe i publicystyczne. Człowiek, który potrafi podzielić wyraz na morfemy, zrozumie, dlaczego nieobliczalny znaczy co innego niż nieobliczalny? Jedno to brak możliwości obliczenia, drugie – brak przewidywalności w zachowaniu. Właściwa analiza morfemowa rozstrzyga wątpliwości.

Język polski dysponuje więc bogatym i elastycznym systemem słowotwórczym. Produktywność tego systemu sprawia, że nawet w dobie globalizacji i dominacji angielszczyzny, polszczyzna potrafi tworzyć własne, rodzime odpowiedniki dla nowych pojęć, a jeśli już zapożycza – to na własnych zasadach. Dla każdego studenta filologii polskiej, a także dla cudzoziemca uczącego się tego języka, opanowanie mechanizmów słowotwórczych jest kluczem do sprawnego posługiwania się nim i rozumienia jego wewnętrznej logiki.

Zadania do tekstu 1

Zadanie 1. Na podstawie tekstu wybierz poprawną odpowiedź.

1. W wyrazie „przedszkole” (z tekstu nie pada, ale analogicznie do przedpole, przedgórze) – jaki morfem pełni funkcję prefiksu?
 - a) -e
 - b) przed-
 - c) -skol-
 - d) –ole

2. Który z wymienionych w tekście afiksów jest interfiksem?
 - a) -o-
 - b) -arz
 - c) super-
 - d) -e (w zalesie)

3. Wyraz „wypisywać” w tekście został przedstawiony jako przykład:
 - a) sufiksalnej derywacji
 - b) prefiksalnej derywacji
 - c) konfiksacji
 - d) prefiksacji + sufiksacji (jednoczesnej)

4. Z tekstu wynika, że derywacja wsteczna to:
 - a) dodanie przedrostka
 - b) usunięcie domniemanego sufiksu
 - c) połączenie dwóch rdzeni
 - d) zmiana paradygmatu bez zmiany formy

Zadanie 2. Wypisz z tekstu po jednym przykładzie dla każdej z poniższych kategorii morfemów. Następnie dokonaj pełnej analizy morfemowej tych wyrazów

(wydziel rdzeń, prefiksy, sufiksy, interfiksy, końcówki fleksyjne). Wyrazy w poszczególnych kategoriach nie mogą się powtarzać.

Kategoria	Przykład z tekstu	Podział morfemowy
Rdzeń + sufiks		
Prefiks + rdzeń + końcówka		
Rdzeń + interfiks + rdzeń		
Konfiks (prefiks + sufiks)		
Sufiks zerowy (derywacja zerowa)		

Zadanie 3. Dopasowanie typu słowotwórczego

Do każdego wyrazu wybranego z tekstu przyporządkuj właściwy sposób słowotwórczy (A–G). Uwaga: jeden typ derywacji może pasować do kilku wyrazów.

Wyrazy: supermarket, czytelnia, przedwiośnie, chory (rzeczownik), wodociąg, wydziw, kredytówka (uniwersbizacja), przestreamować.

Sposoby:

- A – prefiksacja
- B – sufiksacja
- C – konfiksacja
- D – kompozycja (złożenie)
- E – substancjalizacja
- F – derywacja wsteczna
- G – uniwersbizacja

Wyrazy:

- 1) supermarket
- 2) czytelnia
- 3) przedwiośnie
- 4) chory (rzecz.)
- 5) wodociąg
- 6) wydziw
- 7) kredytówka
- 8) przestreamować

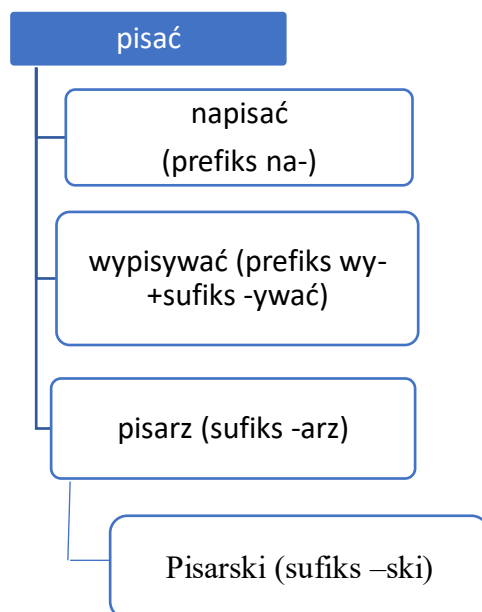
Zadanie 4. Prawda / Fałsz (na podstawie tekstu).

Oceń prawdziwość poniższych zdań. Jeśli zdanie jest fałszywe, należy je poprawić, odnosząc się bezpośrednio do treści tekstu.

1. (P/F) ... W języku polskim konfiksacja polega na dodaniu tylko jednego sufiksu do rdzenia.
2. (P/F) ... Interfiks -o- łączy dwa rdzenie w złożeniach takich jak *szybkobieżny*.
3. (P/F) ... Uniwersbizacja zastępuje wielowyrazowe nazwy pojedynczym wyrazem, np. *ciężarówka* zamiast *samochód ciężarowy*.
4. (P/F) ... Derywacja paradygmatyczna polega na dodaniu przedrostka i przyrostka jednocześnie.
5. (P/F) ... Z tekstu wynika, że formant *-ing* jest w polszczyźnie bardzo produktywny i tworzy się go od rodzimych czasowników.

Zadanie 5. Gniazdo słotwórcze z tekstu

Na podstawie rdzenia *pis-* (występującego w tekście w wyrazach *pisać*, *pisarz*, *napisać*, *wypisywać*) zbuduj słotwórcze gniazdo o strukturze drzewiastej (co najmniej 8 derywatów). Każdy wyraz pochodny (można dodać własne przykłady) należy opatrzyć komentarzem wskazującym na podstawę słotwórczą oraz formant, za pomocą którego został utworzony. Przykład:

Zadanie 6. Transformacje słowotwórcze

Wykonaj kolejnych przekształceń, stosując wskazany sposób słowotwórczy (wzoruj się na przykładach z tekstu).

1. czytać → sufiksacja (nazwa miejsca): _____
2. biznes → sufiksacja (cecha / przysłówki): _____
3. smartfon → prefiksacja (brak sensu? nie, raczej przymiotnik):

4. las → konfiksacja (za-...-e) : _____
5. góra → konfiksacja (przed-...-e) : _____
6. kopać → derywacja wsteczna (rzeczownik od dokonanego?):

7. karta płatnicza → uniwersbizacja (z sufiksem -ka): _____

Zadanie 7. Produktywność słowotwórcza – pytanie otwarte (krótki esej)

Na podstawie tekstu oraz własnej wiedzy napisz krótki esej (120–180 słów) na jeden z dwóch tematów:

A. Czy współczesna polszczyzna powinna unikać zapożyczeń na rzecz tworzenia własnych derywatów? W odpowiedzi proszę odwołać się do przykładów z tekstu (np. smartfonowy, lajkować).

B. Który ze sposobów słowotwórczych opisanych w tekście (konfiksacja, kompozycja, uniwersbizacja, derywacja wsteczna) jest Twoim zdaniem najbardziej ekonomiczny językowo? Proszę uzasadnić swój wybór, podając co najmniej dwa argumenty z tekstu.

Tekst 2 z zadaniami do analizy

NIEZWYKŁA PODRÓŻ STAREGO DZIENNIKA

W pewnym zapomnianym antykwariacie na krakowskim Kazimierzu, pomiędzy stertami zakurzonych książek, młoda studentka historii, Julia, odnalazła niezwykły przedmiot. Był to stary, skórzany dziennik, oprawiony w zdobione, metalowe okucie. Jego karty były wypełnione gęstym, eleganckim pismem, które zdawało się opowiadać jakąś tajemniczą historię. Julia, zaintrygowana, postanowiła go kupić. Wieczorem, przy blasku lampy, rozpoczęła odczytywanie pierwszej strony. Był to opis podróży pewnego młodego botanika, Aleksandra, który w 1887 roku wyruszał w nieznane, górskie ostępy w poszukiwaniu rzadkich gatunków roślin. Jego opisy były pełne zachwyty, ale i niepokoju.

Aleksander pisał o trudach wyprawy: o nieprzebytych lasach, zdradliwych przeprawach przez górskie potoki i o bezlitosnym upale. Jednak jego determinacja była niezłomna. Marzył o odkryciu nowego, nieznanego nauce kwiatu, który chciał nazwać na cześć swojej ukochanej, Elżbiety. Jego notatki były nie tylko zapisem naukowej obserwacji, lecz także głęboko osobistym zwierzeniem. Julia, śledząc jego słowa, czuła, jakby przenosiła się w czasie. Czytanie starego dziennika stało się jej codziennym, wieczornym rytuałem. Z każdą stroną odkrywała nowe, fascynujące szczegóły, a język Aleksandra był tak plastyczny, że niemal słyszała szum górskiego wiatru i czuła zapach igliwia.

Pewnego dnia, pomiędzy kartkami dziennika, Julia znalazła zasuszony, niebieskawy kwiat. Był delikatny i kruchy, a jego kolor mimo upływu czasu wciąż wydawał się intensywny. To musiał być ten słynny „Elżbietnik”, o którym pisał Aleksander! Dalsza lektura ujawniła smutny zwrot akcji. Botanik, choć odnalazł swój cel, ciężko zachorował podczas powrotu i nigdy nie dotarł do domu. Dziennik, wraz z cenną rośliną, został wysłany do Krakowa z ostatnią pocztą, jaką udało mu się nadać. Julia poczuła ogromny smutek, ale i determinację.

Postanowiła, że musi odnaleźć potomków Aleksandra lub Elżbiety i przekazać im tę niezwykłą historię. Dzięki swoim badaniom archiwalnym i pomocy zaprzyjaźnionego genealoga, udało się jej odnaleźć prawnuczkę Elżbiety, starszą panią mieszkającą w Warszawie.

Spotkanie było niezwykle wzruszające. Pani Maria, bo tak miała na imię prawnuczka, z przejęciem słuchała opowieści Julii. Okazało się, że w jej rodzinie krążyła legenda o tragicznym botaniku i jego zaginionym dzienniku. Dla niej był to dowód, że wielka miłość jej prababki nie poszła w zapomnienie. Julia postanowiła spisać całą historię, łącząc fragmenty dziennika z wynikami swoich poszukiwań. Tak powstała mała książka, która stała się lokalnym bestsellerem. Stary, zakurzony dziennik, dzięki wytrwałości młodej studentki, nie tylko odzyskał swoją historię, ale także połączył losy ludzi oddzielonych od siebie wieloma pokoleniami. Dla Julii była to lekcja, że przeszłość nigdy nie umiera całkowicie – czasem tylko czeka, by ją na nowo odkryć.

Zadania do tekstu 2

Zadanie 1. Wypisz z tekstu 5 wyrazów, które zawierają przedrostek. Podziel je na morfemy.

Zadanie 2. Wypisz z tekstu 5 wyrazów pochodzących od czasowników (derywaty czasownikowe). Wskaż ich podstawę słowotwórczą.

Przykład: opis - (od) opisywać

Zadanie 3. Utwórz rzeczowniki od podanych przymiotników i czasowników: Wykorzystaj sufiksy -ość, -stwo, -nik, -ca.

Zadanie 4. Utwórz przymiotniki od podanych rzeczowników. Wykorzystaj sufiksy -owy, -ski, -ny.

Zadanie 5. Utwórz zdrobnienia od podanych rzeczowników:

1. kwiat -> ...
2. kartka -> ...
3. historia -> ...
4. kolor -> ...
5. opowieść -> ...

Zadanie 6. Utwórz czasowniki z podanym przedrostkiem od podstawowych czasowników i wyjaśnij różnicę w znaczeniach.

Przedrostek `od-`:

1. czytać -> ...
2. znaleźć -> ...
3. powiedzieć -> ...
4. dać -> ...
5. pisać -> ...

Zadanie 7. Znajdź w tekście i wypisz po 5 przykładów wyrazów, który zawierają:

- a) formant zerowy: ...
- b) interfiks: ...
- c) końcówkę fleksyjną: ...

Zadanie 8. Podaj podstawę słowotwórczą dla podanych wyrazów. Określ, od jakiej części mowy pochodzą:

1. zachwyt -> ... (od ...)
2. wzruszające -> ... (od ...)
3. nieprzebyty -> ... (od ...)
4. poszukiwań -> ... (od ...)
5. powrotu -> ... (od ...)

Zadanie 9. Podziel podane wyrazy na morfemy (przedrostek, rdzeń, przyrostek, końcówkę):

1. niezwykle.
2. zakurzonych.
3. osobistym.
4. potomków.
5. wytrwałości.

Zadanie 10. Uzupełnij zdania odpowiednimi formami wyrazów podanych w nawiasach, wykorzystując odpowiednie formanty.

1. To było ... (zachwycić) przeżycie.
2. Jej ... (wytrwały) w dążeniu do celu była imponująca.
3. Stworzył ... (nauka) opis znalezionego okazu.
4. To odkrycie było prawdziwym ... (odkryć) w świecie botaniki.
5. ... (kochać) Aleksandra do Elżbiety przetrwała w jego dzienniku.

Temat 3. RZECZOWNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO RZECZOWNIKA POLSKIEGO

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- systematyzować wiedzę o rzeczowniku jako części mowy,
- pogłębiać rozumienie kategorii gramatycznych rodzaju, liczby, przypadku i postaci żywotnej w języku polskim,
- uczyć się poprawnie określać cechy morfologiczne rzeczowników i rozróżniać ich paradygmaty.
- usystematyzować wiedzę o rzeczowniku jako części mowy,
- pogłębiać rozumienie kategorii gramatycznych rodzaju, liczby, przypadku i postaci żywotnej w języku polskim,
- uczyć się poprawnie określać cechy morfologiczne rzeczowników i rozróżniać ich paradygmaty.

Cele rozwijające:

- rozwijanie umiejętności rozpoznawania rodzaju rzeczowników (w tym trudnych przypadków), deklinacji,
- rozróżnianie form męskoosobowych i niemęskoosobowych oraz określania typu deklinacji.

Pytania do opracowywania teoretycznego (przed zajęciem)

1. Rzeczownik jako część mowy: ogólna charakterystyka, znaczenie, funkcje składniowe.
2. Kategoria rodzaju (rodzaj gramatyczny) w rzeczowniku polskim: rodzaje w liczbie pojedynczej (męski, żeński, nijaki) i w liczbie mnogiej (męskoosobowy, niemęskoosobowy).
3. Trudne przypadki określania rodzaju:
 - rzeczowniki zakończone na -i (gospodyni, sprzedawczyni – r. ż.);
 - zapożyczenia i skróty;
 - deminutiva i augmentativa.
4. Kategoria liczby: liczba pojedyncza, liczba mnoga, singularia tantum, pluralia tantum.
5. Kategoria przypadku.
6. Żywotność / nieżywotność i osobowość.
7. Różnice między polskim a ukraińskim systemem rzeczowników.

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
rzeczownik	іменник
rodzaj gramatyczny	граматичний рід
rodzaj męski	чоловічий рід
rodzaj żeński	жіночий рід
rodzaj nijaki	середній рід
rodzaj wspólny	спільний рід
rodzaj męskoosobowy	особово-чоловічий рід
rodzaj niemęskoosobowy	неособово-чоловічий рід
liczba pojedyncza	однина
liczba mnoga	множина
singularia tantum	тільки однина
pluralia tantum	тільки множина
przypadek	відмінок
deklinacja	відміна (тип відмінювання)

żywotność / nieżywotność	істота / неістота
osobowość	особовість
forma wołacza	клична форма
końcówka (końcówka fleksyjna)	закінчення
paradygmat	парадигма

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę określić rodzaj gramatyczny podanych rzeczowników:
tłumacz, mysz, słońce, gołąb, kolega, krzesło, niedźwiedź, powieść, książkę,
muzeum, hiena, sprawca.

Ćwiczenie 2. W każdym rzędzie proszę wskazać rzeczownik, którego rodzaj gramatyczny różni się od pozostałych:

- a) stół, kot, długopis, pani, dom;
- b) dziewczyna, nauczycielka, rzeka, poemat, fala;
- c) okno, morze, dziecko, cień, zwierzę;
- d) sędzia, artysta, dentysta, poeta, położna.

Ćwiczenie 3. Proszę podzielić podane rzeczowniki w formie liczby mnogiej na dwie kolumny: męskoosobowe i niemęskoosobowe:

lekarz, pies, krzesło, rower, profesor, mężczyzna, dąb, wilk, chłopiec,
kierowca, nóż, zeszyt, ojciec, premier, garnek.

Ćwiczenie 4. Podane rzeczowniki rodzaju męskiego proszę postawić w formie biernika liczby pojedynczej (B., l.p.), uwzględniając kategorię żywotności:

zeszyt, kocur, samochód, wąż, komputer, brat, zespół (muzyczny), kapelusz,
słowik, talerz.

Ćwiczenie 5. Określ rodzaj deklinacji każdego rzeczownika:

student, kobieta, miasto, pan, podróż, muzeum, imię, kość, żółw, plaża,
źródło, twarz, krzesło, nauczyciel, rewolucja.

Ćwiczenie 6. Proszę podać poprawną formę dopełniacza liczby pojedynczej (D. l.p.) podanych rzeczowników:

wódka → _____,

syn → _____,

krzesło → _____,

noc → _____,

książka → _____,

imię → _____,

kolega → _____,

sól → _____.

Ćwiczenie 7. Proszę utworzyć formę wołacza liczby pojedynczej od podanych rzeczowników:

pan, pani, kolega, profesor, mama, tata, Bóg, książkę, przyjaciel, dyrektor, Kasia, pies, kot.

Ćwiczenie 8. W podanych zdaniach proszę wskazać rzeczowniki w formie wołacza i poprawić błędy (jeśli takie istnieją):

„Czy możesz mi pomóc, Krzysztof?”

„Panie profesorze, mam pytanie.”

„Boże, błogosław nas!”

„Ojcze, czekam na ciebie.”

„Magdo, chodź tutaj!”

„Marek, przynieś wodę.” (wariant potoczny vs literacki)

Ćwiczenie 9. Proszę podzielić podane rzeczowniki na trzy grupy: odmieniające się przez liczby, singularia tantum, pluralia tantum:

drzwi, miłość, spodnie, mleko, nożyczki, piasek, węgiel, Gliwice, złoto, optymizm, ferie, dzinsy, powietrze, skrzypce, lód.

Ćwiczenie 10. Proszę utworzyć formę liczby mnogiej od podanych rzeczowników. Jeśli od danego wyrazu nie tworzy się liczby mnogiej, proszę wyjaśnić dlaczego:

woda, cukier, złość, szczęście, miedź, odwaga, przestrzeń, ryż, mydło, śnieg.

Ćwiczenie 11. Proszę wskazać, które z podanych rzeczowników należą do rodzaju wspólnego (tj. mogą oznaczać zarówno mężczyznę, jak i kobietę):

sierota, niezdara, hipokryta, starosta, żaba, kleks, niedołęga, biedak, łajdak, oferma, sknera, cudak.

Ćwiczenie 12. Proszę ułożyć po dwa zdania z każdym z podanych rzeczowników rodzaju wspólnego tak, aby w pierwszym kontekście wyraz ten odnosił się do mężczyzny, a w drugim do kobiety:

sierota, niezdara, oferma.

Ćwiczenie 13. Proszę odmienić przez przypadki w liczbie pojedynczej następujące rzeczowniki (zwracając uwagę na wyrazy nieodmienne):

atlas, kaktus, album, muzeum, menu, studio, kino, radio, tango, hobby, weekend.

Ćwiczenie 14. Proszę określić rodzaj gramatyczny podanych wyrazów oraz podać ich formę dopełniacza liczby pojedynczej (D., l.p.):

biuro, bistro, cello, zoo, spaghetti, reggae, whisky, camembert, cognac.

Ćwiczenie 15. Proszę przekształcić podane połączenia wyrazowe z liczby pojedynczej na liczbę mnogą:

ten wysoki mężczyzna, ta mądra kobieta, to małe dziecko, ten szybki pies, to duże krzesło, ten stary profesor, ta piękna dziewczyna, to ciekawe muzeum.

Ćwiczenie 16. Proszę połączyć przymiotnik podany w nawiasie z rzeczownikiem, stosując odpowiednią formę rodzaju, liczby i przypadku:

- (wysoki) _____ budynek
 (silny) _____ kawa
 (ciepły) _____ mleko
 (miły) _____ kolega
 (cichy) _____ mysz
 (dobry) _____ wieści
 (nowy) _____ drzwi

Ćwiczenie 17. W podanych zdaniach występują błędy gramatyczne w formach rzeczowników. Proszę je wskazać i poprawić:

„W sklepie kupiłem dwa kilo bananów.”

„Nie widziałem tego psa od wczoraj.”

Szukam nożyca.

Daj mi te dwa krzesła.

W restauracji zamówiłem frytki i ketchup.

Bardzo lubię te spodnie.

Ćwiczenie 18. Proszę uzupełnić brakujące formy w paradygmacie odmiany rzeczowników w liczbie pojedynczej:

<i>Przypadek</i>					
<i>M.</i>	<i>student</i>	<i>kobieta</i>	<i>muzeum</i>	<i>pies</i>	<i>noc</i>
<i>D.</i>		kobiety			nocy
<i>C.</i>			muzeum		
<i>B.</i>				psa	
<i>N.</i>	studentem				nocą
<i>Ms.</i>		kobiecie			
<i>W.</i>			muzeum		

Ćwiczenie 19. Proszę utworzyć żeńskie odpowiedniki (feminitymy) od podanych rzeczowników rodzaju męskiego. Jeśli w jakimś przypadku forma żeńska nie jest używana, proszę wyjaśnić dlaczego:

nauczyciel, lekarz, premier, kierowca, prezes, sprzedawca, kucharz, psycholog, minister, żołnierz, pilot, architekt, filozof.

Ćwiczenie 20. Proszę przetłumaczyć podane rzeczowniki z języka ukraińskiego na język polski. Następnie należy określić ich rodzaj gramatyczny oraz podać formę dopełniacza liczby pojedynczej (D., l.p.). Proszę zaznaczyć rodzaj w języku polskim:

тінь –	пані –
сіль –	лікарка –
миша –	суддя –
грім –	шлях –
любов –	піч –
пан –	

Ćwiczenie 21. Proszę uzupełnić luki, wstawiając wyróżniane rzeczowniki w odpowiednim przypadku i liczbie, zaznaczając je w nawiasach.

Pierwszy Rok Filologii Polskiej

Początek studiów filologicznych to nowy etap w **życie** _____ każdego **student** _____. W **aula** _____ uniwersyteckiej gromadzą się pełni entuzjazmu **miłośnik** _____ języka i **kultura** _____ polskiej. Pierwsze **wykład** _____ dotyczące **gramatyka** _____ bywają wyzwaniem, ale także źródłem wielkiej satysfakcji.

Profesor Kowalska, nasza **wykładowca** _____, już podczas pierwszy **zajęcia** _____ przedstawiła **plan** _____ nauki. „Drogie **studentka** _____ i drodzy **student** _____! Wasza przygoda z **język** _____ polskim dopiero się zaczyna. Będziecie zgłębiać tajemnice **przypadek** _____ i

czasownik _____. Praca z **podręcznik** _____ i **słownik** _____ stanie się waszym codziennym rytuałem”.

Mój **kolega** _____ z **grupa** _____, Marek, zawsze przychodzi na zajęcia z duży **książka** _____ pod **ręka** _____. On naprawdę nie rozstaje się ze swoje **notatnik** _____. Dla niego nauka **odmiana** _____ rzeczowników to czysta **przyjemność** _____. Często rozmawiamy o trudny **ćwiczenie** _____ gramatyczne w **biblioteka** _____ uniwersyteckiej.

Niestety, nie wszyscy **kolega** _____ są tak zdyscyplinowani. Niektórzy szukają **wymówka** _____, aby nie otwierać **zeszyt** _____. Czasami słysząc głośny **westchnienie** _____, gdy **profesor** _____ mówi o **konieczność** _____ **nauczania** _____ się kolejnych **forma** _____ **rzeczownik** _____.

Jednak dzięki **wsparcie** _____ naszych **wykładowca** _____ i wzajemny **pomoc** _____ powoli zaczynamy czuć się pewniej. Kiedy patrzę na piękny **zdjęcie** _____ w stary **podręcznik** _____, myślę o **moc** _____ języka, który łączy **człowiek** _____ i pozwala zrozumieć inny **kultura** _____.

Ćwiczenie 22. Proszę uzupełnić luki w tekście *Semestr zimowy na filologii*

Pierwszy semestr na stud_____ filologicznych to zawsze wielkie wyzwanie dla każd_____ pierwszorzoczni_____. Nowi student_____ muszą szybko przyzwycząć się do rytmu życ_____ akademick_____.

Zajęcia z gramatyk_____ opisow_____ odbywają się w duż_____ aul_____. Profesor Nowak, nasz wykładowc_____, z pasją opowiada o tajemnic_____ polsk_____ fleksj_____. Często podchodzę do profes_____ po wykładz_____ z pytani_____ o trudn_____ zasad_____ odmian_____.

Mój przyjaciel z grup_____, Tomek, ma zawsze pełn_____ notatnik i kilk_____ długopis_____ w plecak_____. On naprawdę nie rozstaje się ze swoj_____ pomoc_____ naukow_____. Dla nie_____ nauk_____ deklinacj_____ to czysta przyjemność.

Często rozmawiamy o problem_____ językow_____ w bibliotec_____ uniwersyteck_____. Siadamy przy jed_____ z duż_____ stoł_____ i razem rozwiązujemy trudn_____ ćwiczen_____.

Niestety, nie wszyscy koledzy z rok_____ są tak sumienn_____. Niektórzy szukają wymów_____, aby nie otwierać podręcznik_____. Czasami słysząc głośnie_____ westchnien_____, gdy asystentk_____ ogłasza kolokw_____ z przypadk_____.

Jednak dzięki wsparciu_____ nasz_____ wykładowc_____ i wzajemn_____ pomocy_____ powoli zaczynamy czuć się pewni_____. Kiedy patrzę na piękn_____ ilustracj_____ w star_____ podręcznik_____, myślę o siłę_____ język_____, który łączy ludzi_____ i pozwala zrozumieć inn_____ kultur_____.

Nasza praca_____ ze słownik_____ i zeszyt_____ ćwiczeń przynosi pierwsze efekty. Coraz lepiej radzimy sobie z zadan_____ na zajęcia_____. To daje nam dużą_____ satysfakcj_____ i motywacj_____ do dalsz_____ nauk_____.

Ćwiczenie 23. Proszę przyporządkować rzeczowniki do odpowiednich wzorców odmiany (deklinacji). Następnie dla 5 wybranych rzeczowników z każdej grupy proszę przedstawić pełny paradygmat odmiany przez przypadki w liczbie pojedynczej i mnogiej:

dom, kobieta, okno, dziecko, kot, nauczycielka, pies, matka, noga, student, nauczyciel, miłość, historia, kwiat, matka, noga, muzeum, pan, historia, mysz, zwierzę, miasto, sędzia, mężczyzna, radość, praca, ręka, pani, gość, człowiek, ulica, mysz, brat, mysz, imię, czołno, ciele, ksiądz, bóg, ucho, syn, tata, efekt, część.

Ćwiczenie 23. Proszę przedstawić pełny paradygmat rzeczowników dla każdego wzorca deklinacyjnego, uwzględniając wszystkie formy przypadkowe w liczbie pojedynczej i mnogiej. Dla każdego wzorca należy debrać po 3 własne przykłady.

Tekst 3 z zadaniami do analizy

CODZIENNOŚĆ Z RZECZOWNIKIEM W TLE – RZECZ O NAZYWANIU ŚWIATA

Rzeczownik – od dawna uważany za fundament każdego języka. Bez niego nie sposób opisać ani jednej sytuacji: ani porannego wstania z łóżka, ani popołudniowego spaceru po lesie, ani wieczornego spotkania z przyjaciółmi. To właśnie dzięki rzeczownikom nadajemy kształt rzeczywistości, wydobywamy z chaosu przedmioty, uczucia, zjawiska i istoty. Każdy dzień przeciętnego mieszkańca Warszawy, Krakowa czy Gdańska składa się z setek rzeczowników – tych małych i dużych, abstrakcyjnych i konkretnych, pospolitych i własnych.

Poranek. Budzik dzwoni o szóstej. Sen jeszcze walczy z rzeczywistością, ale obowiązki już czekają. Łóżko, pościel, poduszka, kołdra – wszystko to tworzy pierwszą scenę dnia. W łazience czekają szczoteczka, pasta, ręcznik oraz prysznic. Woda leci z kranu, a krople osiadają na szybie. Na śniadanie – kanapki z serem i szynką, herbata w ulubionym kubku, a do tego jabłko i garść orzechów. Torebka, telefon, klucze, kurtka – i wyjście. Na ulicy słyszać gwar miasta. Autobusy, tramwaje, samochody, hulajnogi elektryczne – wszystko toczy się swoim rytmem. Pasażerowie w pośpiechu wsiadają do pojazdów, kierowcy z niecierpliwością spoglądają na zegarki. Gdzieś w oddali słyszać syrenę karetki. To dźwięk, który wywołuje niepokój, ale także współczucie dla chorego, rannego, potrzebującego pomocy.

Praca. Dla wielu ludzi biuro to druga przestrzeń życia. Komputer, klawiatura, myszka, monitor, długopis, notatnik, teczki i segregatory – rzeczowniki, które nazywają narzędzia codziennej harówki. W pokoju obok pani dyrektor rozmawia przez telefon z klientem z Niemiec. W sali konferencyjnej trwa zebranie: menedżerowie omawiają kwartalne wyniki sprzedaży. Na tablicy wisi kalendarz z terminami dostaw i harmonogramem urlopów. W kuchni pracownicy

piją kawę i opowiadają historie o swoich dzieciach, psach, kotach i chomikach. W szafie stoją butelki z wodą, kartony z mlekiem, słoiki z miodem i pudełka z herbatnikami. W koszu na śmieci lądują opakowania po jogurtach i skórki od bananów. Każdy z tych przedmiotów to rzeczownik. Każda osoba to także rzeczownik – kobieta, mężczyzna, sekretarka, księgowa, praktykant, stażysta. Każda z nich ma swoje marzenia, zmartwienia, plany i wątpliwości.

Popołudnie. Po pracy wielu udaje się na zakupy. W supermarkecie tłok. Koszyk, wózek, lista zakupów, paragon, karta płatnicza – bez tych słów nie sposób opisać współczesnej konsumpcji. Na półkach stoją produkty: chleb, bułki, masło, ser żółty, wędlina, ogórki, pomidory, sałata, cytryny, banany, makaron, ryż, kasza, mąka, cukier, sól, pieprz, olej, ocet. Przy kasie kolejka. Klienci rozmawiają o cenach, promocjach, nowościach. Dzieci proszą rodziców o słodycze, gumy do żucia, kolorowe napoje i zabawki. W tle gra muzyka z głośników. To codzienność, którą znamy wszyscy, ale którą rzadko poddajemy refleksji.

Wieczór. Dom staje się schronieniem przed światem. Ciepło kaloryferów, zapach kolacji, światło lampy – to buduje nastrój intymności. W salonie stoi stół, na nim obrus, talerze, sztucce, szklanki, serwetki. Rodzina siada razem. Rozmowa toczy się o szkole, o pracy, o planach na weekend. W tle telewizor leci serial. Dzieci odrabiają lekcje w swoim pokoju. Zeszyt, długopis, podręcznik, linijka, ekierka – to narzędzia ich codziennych zmagania z matematyką, polskim i historią. W kuchni mama nalewa zupę do talerzy. Pachnie rosołem z makaronem, a potem drugie danie – ziemniaki, kotlet i surówka. Rzeczowniki smaków, zapachów, dotyków. Bez nich nasze doświadczenie byłoby nieme.

Noc. Nadchodzi czas snu. Łóżko, piżama, poduszka, kołdra – powrót do poranka, ale w innym porządku. Księżyc zagląda przez okno. Wiatr porusza firanką. Na parapecie stoi doniczka z kaktusem i fikusem. W szafie wiszą ubrania, na krześle leży książka, na podłodze buty. W głowie pojawiają się wspomnienia: dzieciństwo, szkoła, pierwsza miłość, podróż nad morze, zapach wakacji, smak truskawek, widok gór. Rzeczowniki pamięci – często w liczbie pojedynczej, bo

dotyczą wyjątkowych momentów: szczęście, smutek, tęsknota, nadzieja. Te abstrakcje nie mają liczby mnogiej, a jednak opowiadają całe życie.

A przecież nie wszystkie rzeczowniki zachowują się tak samo. Są takie, które istnieją tylko w jednej liczbie. Na przykład drzwi – nie można powiedzieć „jedne drzwi” w znaczeniu liczby pojedynczej, choć po ukraińsku „одні двері” to właściwie liczba mnoga. Nożyczki, spodnie, okulary, skrzypce, Węgry, Katowice – wszystkie żyją wyłącznie w mnogości. Z kolei odwaga, mleko, złoto, piasek, miód, powietrze, woda, piękno – to rzeczowniki, które stronią od liczby mnogiej, bo nazywają to, co niepodzielne. A jednak czasem poeta przełamie tę regułę: „wody” w znaczeniu wielkich przestrzeni morskich, „mleka” jako różne rodzaje mleka – tak powstają wyjątki.

Jeszcze większe wyzwanie stanowią rzeczowniki rodzaju wspólnego: sierota, oferma, niezdara, sknera, cudak. W zależności od kontekstu oznaczają mężczyznę lub kobietę, a ich rodzaj gramatyczny (żeński) nie przesądza o płci osoby. „Ten oferma” – czy to błąd? W języku literackim raczej „ta oferma” niezależnie od płci, ale w potocznym coraz częściej słychać „ten oferma” w odniesieniu do mężczyzny. Język żyje, zmienia się, negocjuje swoje zasady.

Odrębną grupę stanowią rzeczowniki własne: imiona, nazwiska, nazwy miast, ulic, państw, gór, rzek, książek, filmów. Adam, Barbara, Cezary, Dorota – każdy z nich odmienia się według własnych, czasem skomplikowanych reguł. Kogo widzę? Adama, Barbarę, Cezarego, Dorotę. Komu się przyglądam? Adamowi, Barbarze, Cezaremu, Dorocie. Z kim rozmawiam? z Adamem, z Barbarą, z Cezarym, z Dorotą. Dopełniacz, celownik, narzędnik – to przypadki, które uczą nas precyzji i wrażliwości na formę.

Warto też wspomnieć o rzeczownikach odczasownikowych. Czytanie, pisanie, liczenie, rozumowanie, czytelność – powstają od czasowników, ale zyskują własne życie gramatyczne. „Czytanie książek sprawia mi przyjemność” – tu „czytanie” pełni funkcję podmiotu, choć w swojej naturze zachowało ekstra aspekt dynamiczny. W liczbie mnogiej „czytania” mogą oznaczać różne sesje

czytelnicze lub różne interpretacje. To pokazuje, jak elastyczna jest kategoria rzeczownika w polszczyźnie.

Nie sposób pominąć rzeczowników złożonych. Podatnik, prawoznawstwo, wytwórca, nowotwór, wodospad, światłowód, termometr, okulary przeciwsłoneczne – to przykłady precyzyjnego nazywania rzeczywistości. Każdy z nich składa się z dwóch lub więcej morfemów, a ich znaczenie bywa więcej niż sumą części.

Dziecko uczące się polskiego musi opanować nie tylko znaczenia, ale i przypadki. Trudność sprawia wołacz: Panie profesorze, Boże, przyjacielu, Kasiu, mamo, tato, ojcie, synu. W niektórych dialektach wołacz zanika, ale w standardowej polszczyźnie wciąż jest żywy, zwłaszcza w zwrotach do osób bliskich i na uroczystościach. Bez niego nasz język stałby się uboższy o całą warstwę emocjonalną.

Podsumowując, rzeczowniki to nie tylko sucha kategoria gramatyczna. To sposób widzenia świata, narzędzie myślenia, ślad kultury i indywidualnego doświadczenia. Każdy przedmiot, osoba, uczucie czy zdarzenie, które potrafimy nazwać, staje się dla nas bardziej realne i dostępne. Dlatego nauka o rzeczowniku to nauka uważności na rzeczywistość – na to, co widzimy, czujemy, pamiętamy i czego pragniemy. A ponieważ świat wciąż się zmienia, pojawiają się nowe rzeczowniki: smartfon, aplikacja, influencer, streamer, bankomat, e-podpis, kryptowaluta, post, lajk, hejt, follow, newsletter, phishing. Język nadąża za technologią, a rzeczowniki – za potrzebami nazywania. I tak będzie zawsze, dopóki ludzie będą mówić.

Zadania do tekstu 3

Zadanie 1. Polowanie na rzeczowniki – mapa kategorii gramatycznych.

Przeprowadź inwentaryzację rzeczowników z wybranego akapitu (do wyboru: „Poranek”, „Praca”, „Popołudnie”, „Wieczór”, „Noc”). Wypisz wszystkie rzeczowniki (co najmniej 25) i przyporządkuj je do kategorii według własnego klucza, np.:

Rzeczownik – Rodzaj – Liczba – Żywotność – Odmienność

budzik – męski, poj., nieżywotny, regularna;

drzwi – mn., nieżywotny, pl. tantum;

sierota – wspólny (ż forma), poj., żywotny, regularna;

Dodatkowo – zaznacz kredką (lub kolorem) te rzeczowniki, które w tekście występują w wołaczu.

Zadanie 2. Pisowski eksperyment – zmiana liczby.

Wybierz z tekstu rzeczowniki singularia tantum (występujących tylko w liczbie pojedynczej) i spróbuj utworzyć od nich formę liczby mnogiej w nowym, wymyślonym przez siebie znaczeniu. Napisz krótkie zdania ilustrujące to nowe znaczenie. Przykład:

mleko (l.poj.) – mleka (l.mn.) w znaczeniu: różne rodzaje mleka pochodzące z różnych regionów.

W sklepie ekologicznym można kupić mleka z Podlasia, Warmii i Mazur.

Tvoja kolej dla wyrazów: odwaga, piasek, złoto, powietrze, szczęście, dzieciństwo, tęsknota, miód.

Zadanie 3. Tłumacz równoległy – refleksja międzyjęzykowa

Przetłumacz na język ukraiński następujące fragmenty tekstu (wskazane przez prowadzącego lub wybrane samodzielnie – trzy zdania). Następnie napisz krótki komentarz (100–150 słów) na temat różnic w kategoriach gramatycznych rzeczownika między polskim a ukraińskim, które zaobserwowałeś / zaobserwowałaś. Zwróć uwagę na:

liczbę (np. *drzwi*)

rodzaj (np. *cień* w ukr. – ж.р., w pol. – m.)

wołacz

żywotność

Fragmenty do wyboru (wybierz 3):

1. Na ulicy słysząc gwar miasta. Autobusy, tramwaje, samochody, hulajnogi elektryczne – wszystko toczy się swoim rytmem.

2. W szafie stoją butelki z wodą, kartony z mlekiem, słoiki z miodem i pudełka z herbatnikami.

3. W głowie pojawiają się wspomnienia: dzieciństwo, szkoła, pierwsza miłość, podróż nad morze, zapach wakacji.

4. Są takie, które istnieją tylko w jednej liczbie. Na przykład drzwi – nie można powiedzieć „jedne drzwi” w znaczeniu liczby pojedynczej.

Zadanie 4. Wołacz w praktyce – dialog z emocjami

Wyobraź sobie, że jesteś bohaterem / bohaterką jednej ze scen z tekstu (poranek, praca, zakupy, wieczór, noc). Napisz krótki monolog wewnętrzny lub dialog (10–12 kwestii), w którym użyjesz co najmniej 8 różnych form wołacza rzeczowników występujących w tekście lub pochodzących od nich. Podkreśl wszystkie wyrazy w formie wołacza.

Przykład:

„Boże, znowu poniedziałek... Mamo, dlaczego budzik zadzwonił tak wcześniej? Panie kierowco, czy ten autobus na pewno jedzie na Wolę? Przyjacielu, czekaj na mnie!”

Uwaga: formy wołacza muszą być poprawne pod względem fleksyjnym.

Zadanie 5. Abstrakcja w działaniu – przekształcenie w konkret.

W tekście pojawia się wiele rzeczowników abstrakcyjnych: sen, rzeczywistość, obowiązki, współczucie, niepokój, marzenia, zmartwienia, plany, wątpliwości, nastrój, intymność, wspomnienia, szczęście, smutek, tęsknota, nadzieja, odwaga, piękno.

Wybierz 5 z nich i zamień je na konkretne sceny lub przedmioty poprzez rozwinięcie w 2–3 zdaniach, bez używania tego samego abstrakcyjnego słowa.

Przykład:

Tęsknota → Codziennie wieczorem włączała nagranie jego głosu z poczty głosowej. Na łóżku leżała jego poduszka, którą jeszcze nie wypraszała.

Twoja kolej dla wyrazów: niepokój, marzenia, wątpliwości, intymność, dzieciństwo.

Zadanie 6. Czarna owca – wyłapywanie nieprawidłowości.

W tekście celowo ukryto 5 błędnych form rzeczowników (fleksyjnych lub składniowych). Znajdź je, wypisz poprawne wersje i krótko uzasadnij, dlaczego podana forma jest niepoprawna.

Wskazówka: szukaj w akapitach o wołaczu, liczbie mnogiej, rzeczownikach wspólnego rodzaju oraz w końcowej części tekstu (o nowych rzeczownikach).

Przykład ukryty w tekście (jeden z nich, resztę znajdź samodzielnie):

„W salonie stoi stół, na nim obrus, talerze, sztucce, szklanki, serwetki.” – tu wszystko OK, ale gdzieś dalej jest np. „jedne drzwi” (choć to celowy przykład niepoprawny w standardzie). Znajdź pozostałe.

Zadanie 7. Rzeczowniki przyszłości – neologizmy sytuacyjne

W ostatnim akapicie tekstu wymienione są nowe rzeczowniki: smartfon, aplikacja, influencer, streamer, bankomat, e-podpis, kryptowaluta, post, lajk, hejt, follow, newsletter, phishing.

Zadanie twórcze (do wyboru A lub B):

A. Wyobraź sobie rok 2045. Wymyśl 10 nowych rzeczowników, które mogą się pojawić w języku polskim w związku z rozwojem technologii, medycyny lub ekologii. Każdy rzeczownik opatrzyć definicją oraz przykładem użycia w zdaniu. Następnie określ jego rodzaj gramatyczny i typ odmiany (np. regularna, nieodmienny, pl. tantum).

B. Napisz krótkie opowiadanie (120–180 słów) zatytułowane „Dzień z życia rzeczownika przyszłości”, w którym głównym bohaterem jest wymyślony przez Ciebie neologizm (rzeczownik). W opowiadaniu musi wystąpić co najmniej 6 różnych form przypadkowych tego rzeczownika (M., D., C., B., N., Ms. – wołacz opcjonalnie).

Temat 4. PRZYMOTNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO PRZYMOTNIKA POLSKIEGO

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- systematyzować wiedzę o przymiotniku jako części mowy,
- pogłębiać rozumienie kategorii gramatycznych rodzaju, liczby, przypadku i stopniowania,
- uczyć się prawidłowo określać cechy morfologiczne przymiotników,
- rozróżniać przymiotniki o tematach twardych i miękkich oraz opanowanie różnych typów ich stopniowania.

Cele rozwijające:

- rozwijać umiejętności uzgadniania przymiotnika z rzeczownikiem pod względem rodzaju, liczby i przypadku,
- kształtować umiejętności tworzenia i stosowania form stopniowania oraz rozpoznawanie kategorii leksykalne i gramatyczne przymiotników,
- rozwijać biegłość w rozpoznawaniu kategorii leksykalnych i gramatycznych przymiotnika w tekście.

Pytania do opracowywania teoretycznego (przed zajęciem)

1. Przymiotnik jako część mowy: ogólna charakterystyka, znaczenie, funkcje składniowe.
2. Kategorie gramatyczne przymiotnika:
 - rodzaje (męski, żeński, nijaki);
 - liczba (pojedyncza, mnoga);
 - przypadki (7 przypadków);
 - zgodność z rzeczownikiem.
3. Rodzaje deklinacji przymiotników:
 - deklinacja twarda (twarda odmiana): dobry, -a, -e;
 - deklinacja miękka (miękka odmiana): tani, -a, -e;
 - deklinacja z obocznościami historycznymi: wysoki, wąski, głęboki, bliski.
4. Stopniowanie przymiotników:
 - stopień równy;
 - stopień wyższy: przyrostki -ejszy, -szy i forma opisowa;
 - stopień najwyższy: przedrostek naj- + forma wyższego stopnia;
 - nieregularne stopniowanie: dobry – lepszy – najlepszy, zły – gorszy – najgorszy, duży – większy – największy, mały – mniejszy – najmniejszy.
5. Przymiotniki jakościowe i relacyjne:
 - jakościowe: stopniowane, mają antonimy;
 - relacyjne: niestopniowane (drewniany, szkolny, poranny).
6. Przymiotniki dzierżawcze: ojcowski, matczyny, Adamowy, Kasi (forma zakończona na -yn, -in).
7. Przymiotniki funkcjonujące jako rzeczowniki (substantywacja przymiotników) na przykładzie wyrazów: *chory, dyżurny, odważny*.

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
---------------	-----------------------

przymiotnik	прикметник
rodzaj	рід
liczba	число
przypadek	відмінок
zgoda (kongruencja)	узгодження
stopniowanie	ступінь порівняння
stopień równy	без ступеня порівняння
stopień wyższy	вищий ступінь
stopień najwyższy	найвищий ступінь
forma opisowa (analityczna)	складена (аналітична) форма
regularne stopniowanie	правильне утворення ступенів порівняння
nieregularne stopniowanie	неправильне утворення ступенів порівняння
przymiotniki jakościowe	якісні прикметники
przymiotniki relacyjne	відносні прикметники
przymiotniki dzierżawcze	присвійні прикметники
odmiana twarda	тверда відміна
odmiana miękka	м'яка відміна
substantywizacja	субстантивація

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę określić rodzaj, liczbę i przypadek następujących przymiotników. Dlaczego nie zawsze jest możliwe dokładne ustalenie tego w przypadku konkretnego przymiotnika?

Wysokim, pięknej, zielone, ciekawi, szybkie, młodych, staremu, naszym, czerwona, miłych.

Ćwiczenie 2. W każdym rzędzie proszę znaleźć przymiotnik, który ma inne cechy gramatyczne (rodzaj / liczba / przypadek) niż pozostałe:

- dobry, szybki, miła, wysoki,
- pięknego, dużego, wąskiego, małe,
- ciekawym, nowemu, silnym, białym,
- polscy, uczeni, głośne, niemieccy.

Ćwiczenie 3. Proszę wpisać poprawną formę przymiotnika (w nawiasach):

- (wysoki) _____ budynek (M. lp m.),
(silny) _____ kawa (M. lp ż.) – uwaga: rodzaj!
(ciepły) _____ mleko (M. lp n.),
(miły) _____ kolega (M. lp m. – wołacz? nie, mianownik),
(cichy) _____ mysz (M. lp ż.),
(nowy) _____ drzwi (M. lm nmos? drzwi – pl. tantum, rodzaj nmos),
(dobry) _____ wieści (M. lm nmos),
(inteligentny) _____ studenci (M. lm mos).

Ćwiczenie 4. Proszę otworzyć nawiasy, wpisując przymiotnik w odpowiedniej formie gramatycznej:

- Idę do (stary) _____ apteki.
Przyglądam się (młody) _____ koledze.
Nie mam (czerwony) _____ długopisu.
Rozmawiam o (ciekawy) _____ filmie.
Jadę (szybki) _____ pociągiem.
Mieszkam w (nowy) _____ domu.
To jest (znany) _____ aktorka.

Ćwiczenie 5. Proszę podzielić przymiotniki na dwie grupy: odmiana twarda / odmiana miękka:

dobry, tani, wysoki, wąski, głęboki, bliski, drogi, szybki, ciekawy,
prawdziwy, świeży, gorący, leśny, polny, głośny.

Ćwiczenie 6. Proszę wykazać systemy wszystkich możliwych form przymiotników w odmianie twardej i miękkiej:

ładny, tani.

Ćwiczenie 7. Proszę utworzyć stopień wyższy i stopień najwyższy z podanych przymiotników:

gładki, bogaty, smutny, cienki, wesoły, mocny, miękki, słodki, łagodny, suchy, szeroki, pełny.

Ćwiczenie 8. Proszę podać wszystkie formy stopniowania:

dobry, zły, duży, mały, lekki, wielki, łatwy.

Ćwiczenie 9. Proszę podać wszystkie (syntetyczne / analityczne) formy stopniowania:

nowoczesny, interesujący, odpowiedzialny, skomplikowany, zadowolony, samodzielny, przyjazny.

Ćwiczenie 10. Proszę określić, które z podanych przymiotników są stopniowane wyłącznie opisowo. (bardziej / najbardziej):

szklany, drewniany, złoty, mądry, letni, zimowy, wiosenny, łaskawy, poranny, wieczorny, szkolny, uniwersytecki.

Ćwiczenie 11. Proszę podzielić przymiotniki na jakościowe i relacyjne. W przypadku przymiotników jakościowych utwórz stopień najwyższy:

miły, mleczny, wysoki, skórzany, mądry, betonowy, złoty, ciepły, północny, słodki, szkolny, ciężki, plastikowy, cichy, rodzinny.

Ćwiczenie 12. Proszę przekształcić przymiotniki relacyjne w jakościowe w sensie przenośnym (jeśli to możliwe) oraz utworzyć zdania ilustrujące oba znaczenia:

kamienny, żelazny, szklany, drzewny, płomienny, lodowaty.

Np: złoty → złoty pierścioneł (rel.) – złoty człowiek (jak.)

Ćwiczenie 13. Proszę utworzyć przymiotniki dzierżawcze od podanych rzeczowników (forma -owy / -owy lub -yn / -in):

ojciec, matka, Adam, Kasia, brat, siostra, król, cesarz, sąsiad, nauczyciel, dyrektor, prezes.

Np: ojciec → ojcowski, Adam → Adamowy / Adamów.

Ćwiczenie 14. Proszę określić, które z poniższych przymiotników są dzierżawcze, a które relacyjne:

matczyny, królewski, kotowski, Kasi, siostrzany, braterski, Adamowa (książka), sąsiedzki, babci (szalik).

Ćwiczenie 15. Które z poniższych przymiotników mogą pełnić funkcję rzeczowników? Proszę napisać po jednym zdaniu, w którym są użyte jako rzeczowniki:

chory, dyżurny, śpiący, biegły, główny, odważny, pracujący, tępy (w znaczeniu osoby), ubogi, bogaty, młody, stary.

Ćwiczenie 16. Proszę przekształcić połączenia wyrazów w rzeczownik odprzymiotnikowy:

soba chora → ...

pomieszczenie jadalne → ...

osoba pełnoletnia → ...

pracownik najemny → ...

żołnierz ranny → ...

osoba niewidoma → ...

Ćwiczenie 17. Proszę utworzyć formę mianownika liczby mnogiej (M., l.m.) dla podanych przymiotników w dwóch wariantach: męskoosobowy i niemęskoosobowy:

wysoki, młody, inteligentny, ciekawy, niebieski, szybki, cichy, wesół (uwaga na temat!), zdrowy.

Np: wysoki → wysocy (m.-os.), wysokie (nm.-os.).

Ćwiczenie 18. Proszę poprawić błędy w zgodności przymiotnika z rzeczownikiem w zdaniach (zwróć uwagę na kategorię osobowości):

Te wysocy budynki są nowoczesne.

Nasi młodzi studenci są bardzo zdolne.

Polscy żołnierze byli dzielne.

Te stare konie są bardzo spokojni.

Widziałem dwa ciekawe filmy.

Ćwiczenie 19. Proszę odmienić (M., D., C., B., N., Ms. l.p., l.m.) następujące przymiotniki, zwracając uwagę na oboczność:

wysoki, wąski, głęboki, bliski, drogi, tani (тут чергувань немає, але для порівняння).

Np: M. wysoki, D. wysokiego, C. wysokiemu, B. wysokiego (zw. męskoosobowy?) – wyjaśni.

Ćwiczenie 20. Proszę utworzyć przymiotniki od podanych rzeczowników za pomocą przyrostków -ny, -owy, -ski, -cki, -czy, -isty, -asty, -any:

las, woda, żelazo, człowiek, kościół, Kraków, Warszawa, morze, dom, kamień, piasek, mgła, gwiazda.

Uwaga: należy podać wszystkie możliwe poprawne formy.

Ćwiczenie 21. Proszę określić kategorię każdego wyróżnionego przymiotnika (jakościowy / relacyjny / dzierżawczy / jakościowo-relacyjny / relacyjno-dzierżawczy). Jeśli przymiotnik może należeć do dwóch typów w zależności od kontekstu, proszę podać oba.

1. Babcia upiekła pyszny szarlotkę.

2. Mieszkam w drewnianym domu nad jeziorem.

3. Pożyczyłem od brata ojcowski płaszcz.
4. To jest królewski dar – nie do przecenienia.
5. Widziałem żelazny most na Wiśle.
6. On ma żelazną wolę – nic go nie złamie.
7. Spotkałem Adamową siostrę na uczelni.
8. Nasz nowy wykładowca ma kamienną twarz, ale złote serce.
9. To szkolne zadanie było bardzo łatwe.
10. On ma typowo szkolne podejście do życia – wszystko według regułek.

Ćwiczenie 22. Proszę przeczytać pary zdań, w których ten sam przymiotnik raz pełni funkcję jakościową, a raz relacyjną. Proszę określić typ przymiotnika w każdym zdaniu i uzasadnić swój wybór: czy dany przymiotnik można stopniować oraz czy wyraża on cechę mierzalną/subiektywną, czy też stały związek z rzeczownikiem?

1. a) Marek jest bardzo młodym lekarzem.
b) To jest młode wino – jeszcze nie nadaje się do picia.
2. a) Nalałem sobie gorącej herbaty.
b) To był gorący temat na zebraniu.
3. a) Podano nam zimne dania na rozpoczęcie.
b) Mam zimne serce? Nie, po prostu jestem zmęczony.
4. a) Zbudowali kamienny mur wokół posesji.
b) Jego kamienne spojrzenie przenikało na wskroś.
5. a) To metalowe krzesło jest niewygodne.
b) Jego metalowy głos przecinał ciszę.

Ćwiczenie 24. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą przymiotnika (uwzględnić rodzaj, liczbę, przypadek oraz stopień).

1. Kasia ma (ładny) (długi) ... włosy niż Ania.
2. To są (szybki) (nowoczesny) ... samochody w całej flocie.
3. Szukam (ciepły) (miękki) ... koca niż ten stary.

4. Przyglądam się (młody) ... (zdolny) ... studentom z naszej grupy.
5. Nie mam (ostry) ... (dobry) ... noża od twojego.
6. To (interesujący) ... (trudny) ... zadanie, jakie kiedykolwiek rozwiązywałem.
7. Potrzebuję (jasny) ... (przestronny) ... biura niż to dotychczasowe.

Ćwiczenie 25. Następujące przymiotniki mają charakter zarówno relacyjny (wskazują na związek z rzeczownikiem), jak i dzierżawczy (wskazują na przynależność). W każdym zdaniu proszę określić typ dominujący (relacyjny / dzierżawczy / oba równorzędnie).

1. Braterska pomoc okazała się nieoceniona w trudnej sytuacji.
2. Ojcostwo to dla niego ojcowska odpowiedzialność, nie tylko duma.
3. Siostrzane więzi łączyły je od dzieciństwa.
4. To są królewskie dobra – własność monarchy.
5. Spotkaliśmy się w sąsiedzkim sklepie na rogu.
6. Mam koleżeńskie stosunki z nim, ale nie przyjacielskie.
7. Prezes zwołał prezesowskie zebranie w swoim gabinecie.
8. Kupiliśmy profesorskie insygnia na aukcji. (ktoś był profesorem? czy tylko związane z profesurą?)

Ćwiczenie 26. Proszę ułożyć 10 zdań używając konstrukcji "im... tym...".

Np: Im dłużej się uczę, tym bardziej lubię język polski.

Ćwiczenie 27. Proszę uzupełnić zdania, używając słów w nawiasach w odpowiedniej formie.

1. Kraków jest (piękny) _____ od Katowic, ale moim zdaniem Gdańsk jest (piękny) _____ miastem w Polsce.
2. Ten test jest (trudny) _____ niż poprzedni. To chyba (trudny) _____ test w tym semestrze.

3. Jego opowiadanie jest (długi) _____, ale moje jest (długi) _____ ze wszystkich.

Ćwiczenie 28. Opisz pisemnie znany obraz (na przykład „Sen nocy letniej” J. Matejki lub inny wybrany obraz polskiego artysty), używając jak największej liczby przymiotników w różnych przypadkach, rodzajach, liczbach i stopniach porównawczych. Proszę użyć co najmniej 20–25 przymiotników.

Ćwiczenie 29. Proszę napisać esej „Mój ulubiony bohater literacki” (15–20 zdań), świadomie używając form przymiotnikowych w różnych przypadkach i stopniowaniu. Określić kategorie gramatyczne wszystkich przymiotników w tekście.

Ćwiczenie 30. Proszę ułożyć 5 par zdań z przymiotnikami – fałszywymi przyjaciółmi tłumacza, które brzmią podobnie do przymiotników ukraińskich, ale mają inne znaczenie (np, mylny, czerstwy).

KOLORY I KSZTAŁTY CODZIENNOŚCI – JAK PRZYMOTNIKI MALUJĄ ŚWIAT

Świat bez przymiotników byłby szary, płaski i nudny. To właśnie te części mowy nadają rzeczywistości głębię, barwę, zapach i nastrój. Każdego dnia, często nieświadomie, używamy setek przymiotników – od najprostszych, takich jak duży czy mały, po bardziej złożone, jak nieprzenikniony czy arcyciekawy. Przymiotniki to nie tylko ozdobniki języka; to niezbędne narzędzie precyzyjnego opisywania świata.

Poranek w małym, podkrakowskim miasteczku. Szare niebo powoli rozjaśnia się, nabierając bladobłękitnego odcienia. Wąskie, brukowane uliczki są jeszcze puste i ciche. Jedynie starszy pan w wyświechtanym, granatowym płaszczu wyprowadza na spacer kudłatego, wesołego kundla. Zwierzę jest żywiołowe i niecierpliwe – ciągnie smycz w stronę parku, gdzie rosną stare, rozłożyste kasztanowce. W powietrzu unosi się wilgotny, lekko słodkawy zapach jesiennych liści. To poranek, który koi zmysły – spokojny, łagodny, trochę melancholijny.

W przeciwieństwie do tego leniwego, prowincjonalnego obrazka, życie w wielkim, hałaśliwym mieście wygląda zupełnie inaczej. Warszawa o siódmej rano jest już rozbudzona i zdyszana. Szybkie, nowoczesne tramwaje pędzą wąskimi torami, a zatłoczone, klimatyzowane autobusy z trudem wciskają się między samochody. Młodzi, elegancko ubrani ludzie spieszą się do biur w wysokich, szklanych wieżowcach. Kontrast między cichym, zielonym przedmieściem a głośnym, betonowym centrum jest uderzający. Niektórzy wolą to pierwsze – intymne, bezpieczne, przewidywalne. Inni wybierają drugie – dynamiczne, ekscytujące, pełne nowych możliwości. Cechy te są jednak względne. Dla jednego prowincja będzie nudna i senna, dla innego – autentyczna i prawdziwa. Dla

jednego metropolia okaże się stresująca i wroga, dla innego – inspirująca i przyjazna.

Przymiotniki dzielą się na różne typy. Jakościowe – te, które można stopniować – opisują cechy mierzalne lub subiektywnie oceniane. Mówimy zatem o miłym uśmiechu, który może być miłszy od innego, a nawet najmiłszy na świecie. O wysokim drzewie, które jest wyższe od sąsiedniego i najwyższe w całym lesie. O taniej sukience, tańszej okazji i najtańszym produkcie w sklepie. Stopniowanie regularne dodaje sufiksy -ejszy, -szy, jak w przykładach: ładny – ładniejszy – najładniejszy, prosty – prostszy – najprostszy, mocny – mocniejszy – najmocniejszy. Czasem jednak pojawiają się nieregularności, które trzeba zapamiętać. Dobry staje się lepszy, a nie dobrejszy. Zły to gorszy. Duży przeobraża się w większy, a mały w mniejszy. Te nieregularne formy są bardzo częste w codziennej komunikacji, dlatego warto je dobrze opanować.

Nie wszystkie przymiotniki jednak podlegają stopniowaniu. Relacyjne – czyli te, które wskazują na związek z rzeczownikiem – pozostają niezmiennie w tej kategorii. Drewniany stół nie może być bardziej drewniany od innego. Szkolna ławka nie będzie szkolniejsza. Zimowy płaszcz nie bywa zimowszy, choć może być cieplejszy – i tu ważne rozróżnienie: przymiotnik relacyjny zimowy (związany z zimą) nie stopniuje się, natomiast jakościowy zimny (mający niską temperaturę) już tak: zimny – zimniejszy – najzimniejszy. Dlatego kontekst jest kluczowy.

Osobny typ stanowią przymiotniki dzierżawcze, odpowiadające na pytanie czyj?. W języku polskim tworzy się je najczęściej za pomocą sufiksów -owy, -owy (od rzeczowników męskich) oraz -yn, -in (od żeńskich). Ojcowski autorytet, matczyzna miłość, Adamowa książka, Kasi plecak – to przykłady wyrażania przynależności. W mowie potocznej często używamy też form z -ski: braterska pomoc, sąsiedzka uprzejmość. Warto jednak pamiętać, że nie każda forma na -ski jest dzierżawcza – wiele z nich to zwykłe relacyjne, np. polski język (nie czyjś, tylko związany z Polską).

Fascynującym zjawiskiem jest substancjalizacja, czyli przejście przymiotnika w rzeczownik. Gdy mówimy chory, dyżurny, śpiący, biegły, główny,

pracujący – używamy tych form jako nazw osób. Stary może oznaczać starszego mężczyznę, młoda – dziewczynę lub kobietę, bogaci – ludzi zamożnych. W szpitalu spotkamy rannego i lekarza dyżurnego. W szkole dyżurny uczeń to jedna rola, ale dyżurny jako osoba pełniący dyżur to już rzeczownik. Ten proces jest niezwykle produktywny, zwłaszcza w stylu urzędowym i prasowym.

Przymiotniki w języku polskim odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje, ściśle uzgadniając się z rzeczownikami. To uzgodnienie, zwane kongruencją, bywa wyzwaniem dla cudzoziemców, ale też dla rodzimych użytkowników, gdy pojawiają się trudniejsze przypadki. Weźmy pod uwagę wyrażenie te dwa nowe, drewniane krzesła. Każdy z przymiotników (nowe, drewniane) przyjmuje formę M. lm nmos (rodzaj niemęskoosobowy), ponieważ krzesła są nijakie w liczbie mnogiej i nie należą do kategorii męskoosobowej. Gdyby zaś chodziło o tych dwóch nowych, zdolnych studentów – wówczas przymiotniki przyjmą formę D./B. lm mos (studenci to męskoosobowi). To rozróżnienie między męskoosobowością a niemęskoosobowością jest w polszczyźnie absolutnie kluczowe.

Widziałem kiedyś wysokich, przystojnych mężczyzn (B. lm mos = D. lm mos: wysokich). Natomiast wysokie, nowoczesne budynki (B. lm nmos = M. lm nmos: wysokie, nowoczesne). Ta sama reguła rządzi również zaimkami i liczebnikami. Dlatego warto ćwiczyć, by błąd typu widziałem wysokie mężczyzn nie pojawiał się nawet w mowie potocznej.

Przymiotniki mogą także występować w funkcji orzecznika. W zdaniu Ten dom jest stary przymiotnik stary łączy się z podmiotem za pośrednictwem czasownika jest i orzeka o cesze domu. W języku polskim orzecznik przymiotnikowy występuje w narzędniku? Nie – w mianowniku, gdy czasownik to być, stać się, pozostać. Jan jest wysoki. Ona stała się smutna. To pozostało tajemnicze. To ważna różnica w stosunku do niektórych języków słowiańskich (np. rosyjskiego, gdzie orzecznik w teraźniejszości bywa w narzędniku).

Osobliwą grupę stanowią przymiotniki nieodmienne, np. glamour, chic, happy, super, extra. W zdaniu To jest bardzo super pomysł przymiotnik super nie

zmienia formy. Choć takie zapożyczenia są krytykowane przez purystów językowych, w rzeczywistości wzbogacają język i ułatwiają komunikację w dobie globalizacji. Ważne jednak, by nie przesadzać z ich ilością – bogactwo rodzimych przymiotników polskich jest ogromne i warto z niego czerpać.

Wieczorem, gdy świat zwalnia, przymiotniki nabierają bardziej nastrojowego charakteru. Ciepła, przytulna, miękka kołdra. Spokojna, cicha, kojąca muzyka. Magiczny, tajemniczy, niepowtarzalny blask świec. To właśnie w takich chwilach doceniamy siłę słowa – to nie tylko sucha gramatyka, ale narzędzie budowania emocji, atmosfery, więzi. Bez przymiotników nasze opowieści byłyby ubogie, techniczne, bezduszne. Dzięki nim stają się barwne, malownicze, niezapomniane.

Na koniec warto dodać, że przymiotniki pojawiają się również w przysłowiach i powiedzeniach. Lepszy wróbel w garści niż gołąb na dachu – tu porównanie stopnia wyższego. Mądry Polak po szkodzie – ironiczny wydźwięk. Cicha woda brzegi rwie – kontrast między pozorem a rzeczywistością. Przysłowia te pokazują, jak głęboko przymiotniki zakorzenione są w kulturze i myśleniu Polaków.

Dla studenta języka polskiego opanowanie przymiotników to nie tylko kwestia zapamiętania końcówek. To umiejętność dostrzegania niuansów, wyrażania subiektywnej oceny, budowania opisu, który jest precyzyjny, a jednocześnie plastyczny. Dlatego warto ćwiczyć – stopniować, uzgadniać, rozróżniać typy i funkcje. Świat bez przymiotników byłby nie tylko szary – byłby po prostu niemy.

Zadania do tekstu 4

Zadanie 1. Atlas przymiotników – mapa kategorii gramatycznych.

Z trzech dowolnych akapitów tekstu wypisz 25 przymiotników (w różnych formach) i przyporządkuj je do kategorii według poniższej tabeli (możesz dodać własne kolumny). Uwzględnij: rodzaj, liczbę, przypadek, typ (jakościowy /

relacyjny / dzierżawczy), a jeśli jakościowy – także możliwość stopniowania (tak/nie).

Np. Przymiotnik – Rodzaj – Liczba – Przypadek – Typ Stopniowalny – Uwagi (np. substantywizacja)

1. podkrakowskim męski poj. Ms. relacyjny nie od Kraków
2. najwyższe nijaki poj./lm? M./B. jakościowy tak (najwyższy) stopień najwyższy

... ..

Zadanie 2. Eksperyment ze stopniowaniem – nowe światy.

W tekście znajdują się przymiotniki, które nie zostały bezpośrednio zestopniowane (np. pusty, cichy, wilgotny, łagodny, melancholijny, hałaśliwy, zdyszany, stresująca, inspirująca, przyjazna, przewidywalny, ekscytujące).

Wybierz 8 z nich i utwórz dla każdego stopień wyższy oraz najwyższy (jeśli to możliwe – jeśli przymiotnik jest jakościowy). Jeśli przymiotnik jest relacyjny i nie stopniuje się, napisz: „nie stopniuje się (relacyjny)”. Następnie ułóż po jednym zdaniu z wybraną formą wyższego lub najwyższego stopnia, które nie pochodzi z tekstu.

Przykład:

Pusty – bardziej pusty – najbardziej pusty (ale to opisowo; synonim: pusty stopniuje się raczej pusty – puściejszy? rzadko).

Zdanie: Po wyprowadzce studentów akademik był jeszcze bardziej pusty niż zwykle.

Uwaga: bądź krytyczny / krytyczna – niektóre przymiotniki mogą nie mieć naturalnej formy stopnia wyższego (np. drewniany). Wtedy uzasadnij krótko.

Zadanie 3. Tłumacz jakości – polsko-ukraińskie paralele.

Przetłumacz na język ukraiński trzy fragmenty tekstu (wskazane poniżej). Następnie napisz krótki esej (120–180 słów) na temat: „Jak przymiotniki inaczej uzgadniają się w polskim i ukraińskim? Różnice i podobieństwa”.

Fragmenty do wyboru (wybierz 3):

1. Szybkie, nowoczesne tramwaje pędzą wąskimi torami, a zatłoczone, klimatyzowane autobusy z trudem wciskają się między samochody.
2. Kontrast między cichym, zielonym przedmieściem a głośnym, betonowym centrum jest uderzający.
3. Gdyby zaś chodziło o tych dwóch nowych, zdolnych studentów – wówczas przymiotniki przyjmą formę D./B., l.m., mos.
4. Widziałem kiedyś wysokich, przystojnych mężczyzn. Natomiast wysokie, nowoczesne budynki.

Zwróć uwagę na:

- uzgodnienie rodzaju i liczby;
- kategorie męskoosobowości / niemęskoosobowości (w ukraińskim – żywotność / nieżywotność);
- przypadek (mianownik vs narzędnik).

Zadanie 4. Substancjalizacja w akcji

W tekście pojawiają się substantywizowane przymiotniki (np. chory, dyżurny, śpiący, biegły, główny, pracujący, ranny, stary, młoda, bogaci).

Napisz krótkie opowiadanie (140–180 słów) zatytułowane „Dzień w szpitalu widziany oczyma przymiotników”, w którym występuje co najmniej 8 substantywizowanych przymiotników. Możesz je tworzyć samodzielnie (także od przymiotników niewystępujących w tekście), ale muszą być one poprawnie użyte jako rzeczowniki. Podkreśl je w tekście.

Przykład:

Ranny leżał na łóżku obok, a dyżurny właśnie podchodził do niego. Chory wzdychał cicho, a śpiący w sąsiedniej sali nawet się nie obudził.

Zadanie 5. Detektyw gramatyczny – wyłapywanie ukrytych kategorii.

W tekście ukryto 8 błędów lub nieścisłości gramatycznych związanych z przymiotnikami (celowo lub w ramach przykładów dydaktycznych). Są to błędy w:

uzgodnieniu rodzaju / liczby / przypadku;
formie stopnia wyższego / najwyższego;
rozdzieleniu jakościowy / relacyjny;
formie męskoosobowej / niemęskoosobowej;
sub stantywizacji.

Znajdź te 8 miejsc, wypisz poprawną wersję oraz krótko uzasadnij, dlaczego podana forma jest niepoprawna (lub dyskusyjna).

Wskazówka: szukaj w akapitach o stopniowaniu, o zgodzie przypadków, o rozdzieleniu mos/nmos oraz w przykładach sub stantywizacji. Jeden błąd to np. forma „młodzi studenci są bardzo zdolne” (choć w tekście tego nie ma – ale znajdź podobne).

Uwaga: Ponieważ tekst został starannie przygotowany, błędy są symulowane – student ma je wyłapać jako ćwiczenie świadomości normatywnej.

Zadanie 6. Tworzenie własnych przymiotników – neologizmy opisowe.

W tekście wspomniano o przymiotnikach relacyjnych i jakościowych. Wyobraź sobie, że masz opisać trzy fikcyjne przedmioty / zjawiska wymienione poniżej. Utóż po 3 nowe przymiotniki do każdego z nich (możesz łączyć znane sufiksy, np. -asty, -isty, -owaty, -ny, -ski, -cki, -czy), a następnie określ ich typ (jakościowy / relacyjny / dzierżawczy) i uzasadnij, czy można je stopniować.

Przedmioty / zjawiska do opisania:

1. Fikcyjne urządzenie do czytania myśli – myślofon. Jakie ma cechy? (np. myślofonowy, myślofonowaty, myślofoniczny)
2. Roślina rosnąca na Marsie – marsjańska trawa. Jakie ma właściwości?
3. Uczucie między tęsknotą a radością – tęsknoradość. Jakie to uczucie?

Dla każdego przymiotnika podaj:

formę podstawową (M. lp m.);

przykład w zdaniu;

czy stopniuje się (jeśli tak – utwórz stopień wyższy).

Zadanie 7. Kontrastowy pejzaż – opis dwóch światów.

W tekście pojawia się kontrast między prowincją a metropolią (akapit 3). Na podstawie tego fragmentu oraz własnej wiedzy napisz krótki opis (150–200 słów) dwóch wybranych przez siebie miejsc (np. stare miasto vs nowe osiedle, góry vs morze, biblioteka vs dyskoteka, szkoła vs dom).

Wymagania formalne:

- użyj co najmniej 12 różnych przymiotników (zaznacz je pogrubieniem);
- wśród nich muszą się znaleźć:
- 2 przymiotniki w stopniu wyższym;
- 1 przymiotnik w stopniu najwyższym;
- 1 przymiotnik dzierżawczy;
- 1 przymiotnik relacyjny (niestopniowalny);
- 1 substantywizowany przymiotnik (użyty jako rzeczownik).

Tytuł opisu – dowolny, np. „Dwa oblicza jednego miasta”.

Temat 5. LICZEBNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO LICZEBNIKA POLSKIEGO

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- usystematyzować wiedzę o liczebniku jako części mowy,
- pogłębić rozumienie kategorii gramatycznych (rodzaj, przypadek, rodzaj męskoosobowy),
- kształtować umiejętności poprawnego odmieniania liczebników głównych, porządkowych, zbiorowych i ułamkowych oraz stosowania ich w zdaniach.

Cele rozwijające:

- rozwinięcie umiejętności rozróżniania typów liczebników, poprawnego łączenia ich z rzeczownikami (zwłaszcza w kategorii męskoosobowości) oraz używania form narzędnika i miejscownika w konstrukcjach z liczebnikami.

Pytanie do opracowywania teoretycznego (przed zajęciem)

1. Liczebnik jako część mowy: definicja, znaczenie, pytania, funkcje składniowe.

2. Podział liczebników:
 - główne (główne: jeden, dwa, trzy, cztery, pięć...);
 - porządkowe (porządkowe: pierwszy, drugi, trzeci...);
 - zbiorowe (zbiorowe: dwoje, troje, czworo, pięcioro...);
 - ułamkowe (ułamkowe: pół, ćwierć, jedna druga, dwie trzecie...);
 - nieokreślone (nieokreślone: kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, wiele, mało, tyle...).
3. Odmiana liczebników głównych (od 1 do 1000 i wyżej):
 - jeden – odmiana jak przymiotnik;
 - dwa, trzy, cztery – osobliwości;
 - 5–21 i dalej – regularności i wyjątki.
4. Kategoria męskoosobowości (męskoosobowość) przy liczebnikach:
 - dwaj / dwóch / dwa / dwie;
 - trzej / trzech / trzy;
 - czterej / czterech / cztery;
 - pięciu / pięć (dla 5–21: pięciu mężczyzn vs pięć kobiet).
5. Odmiana liczebników porządkowych (jak przymiotniki: pierwszy, -a, -e).
6. Odmiana liczebników zbiorowych:
 - z rzeczownikami męskoosobowymi czy niemęskoosobowymi (tylko z określonymi grupami);
 - dwoje, troje, czworo, pięcioro – przypadki.
7. Pisownia liczebników złożonych (dwieście, trzysta, pięćset, tysiąc, milion, miliard).
8. Różnice między polskim a ukraińskim systemem liczebników (rodzaj, składnia, formy zależne).

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
liczebnik	числівник
liczebnik główny	кількісний числівник
liczebnik porządkowy	порядковий числівник
liczebnik zbiorowy	збірний числівник
liczebnik ułamkowy	дробовий числівник
liczebnik nieokreślony	неозначено-кількісний числівник
rodzaj męskoosobowy	особово-чоловічий рід
rodzaj niemęskoosobowy	неособово-чоловічий рід
przypadek	відмінок
odmiana liczebnika	відмінювання числівника
forma zależna	залежна форма
liczebnik prosty	простий числівник
liczebnik złożony	складний числівник
liczebnik wielowyrazowy	складений числівник
zgodność z rzeczownikiem	узгодження з іменником

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę określić typ każdego liczebnika (główny / porządkowy / zbiorowy / ułamkowy / nieokreślony).

1. Kupiłem dwa kilogramy jabłek.
2. Byłem trzeci w kolejce.
3. Na spotkaniu było czworo studentów.
4. Zjadłem pół tabliczki czekolady.
5. Przeczytałem kilkanaście stron.
6. Urodziny wypadają dwudziestego pierwszego maja.
7. Potrzebuję trzech długopisów.
8. Zaprosiłem pięcioro gości.

9. To kosztuje dwie trzecie mojej pensji.

10. Mam wiele pomysłów na wakacje.

Ćwiczenie 2. Proszę uzupełnić odpowiednią formą liczebnika głównego w nawiasie, zwracając uwagę na rodzaj męskoosobowy rzeczownika.

1. (2) _____ mężczyzn stało przed wejściem.
2. (2) _____ kobiety czekały na autobus.
3. (4) _____ studentów zdało egzamin. (uwaga: studenci – mos)
4. (4) _____ studentki dostały stypendium. (fem.)
5. (3) _____ chłopców bawiło się w piłkę.
6. (3) _____ dziewczynki rysowały na podwórku.
7. (5) _____ panów przyszło na spotkanie.
8. (5) _____ pań uczestniczyło w konferencji.
9. (21) _____ osób zgłosiło się do projektu. (osoby – nmos)
10. (21) _____ nauczycieli otrzymało awans. (nauczyciele – mos)

Ćwiczenie 3. Proszę odmienić liczebnik *jeden* i następnie uzupełnić zdania odpowiednimi formami.

1. (Jeden) _____ student nie przyszedł na wykład.
2. Nie widziałem (jeden) _____ kolegi od tygodnia.
3. Przyjrzałem się (jeden) _____ dziewczynie.
4. Rozmawiam z (jeden) _____ wykładowcą.
5. Myślę o (jeden) _____ podróży.
6. (Jeden) _____ okno było otwarte.
7. Nie zamknąłem (jeden) _____ drzwi.

Ćwiczenie 4. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą liczebnika (dwa, trzy, cztery) w odpowiednim przypadku.

1. (Dwa) _____ studentom brakowało punktów do zaliczenia.
2. Spotkałem (dwa) _____ koleżanki w kawiarni.

3. Używam (trzy) _____ długopisów na co dzień.
4. Przyglądam się (cztery) _____ kolorowym obrazom.
5. Jadę (dwa) _____ tygodnie nad morze.
6. Nie ma (cztery) _____ dobrych powodów.
7. Pracuję od (trzy) _____ lat.
8. Stało się to (dwa) _____ lata temu.

Ćwiczenie 5. Proszę uzupełnić zdania formą liczebnika w nawiasie (uwzględnić przypadek i rodzaj).

1. (5) _____ dni minęło od twojego wyjazdu.
2. Nie mam (5) _____ minut do końca lekcji.
3. Przyjrzelismy się (8) _____ obrazom.
4. Widziałem (12) _____ krokodyli w zoo.
5. Jadę (15) _____ pociągiem.
6. Rozmawiamy o (20) _____ nowych projektach.
7. (23) _____ studentów napisało test.
8. Potrzebuję (31) _____ złotych na bilet.
9. Pomagam (44) _____ osobom bezdomnym.
10. Osiągnąłem (57) _____ punktów.

Ćwiczenie 6. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą liczebnika porządkowego (uwzględnij rodzaj, liczbę, przypadek).

1. Mieszkam na (pierwszy) _____ piętrze.
2. To (drugi) _____ rozdział był najtrudniejszy.
3. Nie znam (trzeci) _____ aktorki w tym filmie.
4. Przyglądam się (czwarty) _____ zadaniu.
5. Widziałem (piąty) _____ finalistę.
6. To wydarzyło się (szósty) _____ grudnia.
7. Jadę (siódmy) _____ tramwajem.
8. Rozmawiamy o (ósmy) _____ cudzie świata.

Ćwiczenie 7. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą liczebnika zbiorowego (uwzględnij przypadek).

1. (2) _____ dzieci bawiło się w piaskownicy.
2. Pomagam (3) _____ młodym rodzicom.
3. Nie widziałem (4) _____ gości od wczoraj.
4. Spotkałem (5) _____ bezdomnych zwierząt.
5. Przyglądam się (6) _____ kociętom.
6. To historia o (7) _____ rozbitkach.
7. (8) _____ studentów pojechało na praktyki.

Ćwiczenie 8. Proszę zapisać słownie liczebniki ułamkowe i uzupełnić w zdanie w odpowiednim przypadku.

1. ($\frac{1}{2}$) _____ jabłka zostało na talerzu.
2. Wypiłem ($\frac{3}{4}$) _____ litra mleka.
3. Dostałem ($\frac{1}{5}$) _____ spadku.
4. To zajęło ($\frac{1}{3}$) _____ godziny.
5. ($\frac{2}{3}$) _____ uczestników zgodziło się na propozycję.
6. Szklanka jest wypełniona w ($\frac{4}{5}$) _____ .
7. Ukończyłem ($\frac{7}{8}$) _____ projektu.

Ćwiczenie 9. Proszę uzupełnić zdania odpowiednim liczebnikiem nieokreślonym (kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset, wiele, mało, tyle).

1. _____ osób przyszło na wykład (około 5–9).
2. Mam _____ pomysłów, że nie wiem, który wybrać.
3. Zostało nam _____ czasu, ledwie pół godziny.
4. W bibliotece jest _____ książek (około 60–90).
5. Przejechałem _____ kilometrów (około 300–400).
6. Nie widziałem cię od _____ lat (około 15).

7. Ile masz długopisów? – Mam _____ , ile potrzebuję.

8. Było nas _____ , zaledwie trzy osoby.

Ćwiczenie 10. Proszę uzupełnić rzeczowniki w odpowiedniej formie (D. l.p. / D. l.m.) po liczebnikach.

1. Dwa (krzesło) _____ .
2. Pięć (kobieta) _____ .
3. Cztery (okno) _____ .
4. Dwadzieścia trzy (dzień) _____ .
5. Jeden (student) _____
6. Nie widziałem jednego (student) _____ .
7. Trzy (kroki) _____ .
8. Ośmioro (dziecko) _____ .
9. Pół (kilogram) _____ .

Ćwiczenie 11. W każdym zdaniu występuje błąd w użyciu liczebnika. Proszę znaleźć go i poprawić.

1. Dwaj kobiet czekały na przystanku.
2. Pięć książki leżało na stole.
3. Czterdziestu dwa osoby zgłosiły się na ochotnika.
4. Pierwszemu stycznia idziemy do kina.
5. Dwoje samochodów stało pod blokiem.
6. Półtora kilometry zostało do mety.
7. Dwudziestu piąty grudnia to Boże Narodzenie.
8. Kilka dni temu spotkałem kolegę.

Ćwiczenie 12. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą liczebnika w narzędniku.

1. Rozmawiam z (2) _____ kolegami.
2. Idę na spacer z (3) _____ psami.
3. Pracuję nad (4) _____ projektami.

4. Spotykam się z (5) _____ przyjaciółmi.
5. Wyjeżdżam z (10) _____ walizkami.
6. Podpisałem umowę z (21) _____ wykonawcami.
7. Przyjechałem z (100) _____ euro w portfelu.
8. Byłem na rozmowie z (jedna druga) _____ członków zarządu.

Ćwiczenie 13. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą liczebnika w miejscowniku.

1. Myślę o (1) _____ podróży.
2. Rozmawiamy o (2) _____ nowych pomysłach.
3. Opowiadam o (3) _____ ciekawych książkach.
4. Dyskutujemy o (4) _____ problemach społecznych.
5. Marzę o (5) _____ dniach wolnych.
6. Słyszałem o (12) _____ wypadkach tego lata.
7. Wykład dotyczył (21) _____ metod nauczania.
8. To było zdarzenie o (jedna trzecia) _____ sekundy.

Ćwiczenie 14. Proszę zapisać słownie podane liczebniki (główne i porządkowe).

1. 123 → ...
2. 45 → ...
3. 78 → ...
4. 200 → ...
5. 1500 → ...
6. 2 500 000 → ...
7. 1 000 000 000 → ...
8. 1998 rok → ... (porządkowy)
9. strona 345 → ... (porządkowy)
10. $\frac{5}{6}$ → ...

Ćwiczenie 15. Proszę uzupełnić orzeczenie w odpowiedniej formie (liczba pojedyncza lub mnoga).

1. Pięciu chłopców (biegać) _____ po boisku.
2. Dwie dziewczynki (śpiewać) _____ piosenkę.
3. Troje dzieci (bawić się) _____ w ogrodzie.
4. Czterysta osób (uczestniczyć) _____ w koncercie.
5. Dwadzieścia jeden studentów (zdać) _____ egzamin.
6. Ośmioro gości (już przyjść) _____
7. Sto złotych (leżeć) _____ na stole. (*to kwota – liczba pojedyncza*)
8. Tysiąc ludzi (czekać) _____ na otwarcie sklepu.

Ćwiczenie 16. W każdym zdaniu liczebnik pełni funkcję rzeczownika. Proszę określić jego przypadek.

1. Dwójka była najlepsza w klasie.
2. Nie widziałem trójki od dawna.
3. Przyglądam się czwórce w konkursie.
4. Rozmawiam z piątką zawodników.
5. To jest mecz dziesiątki przeciwko dwunastce.
6. Szkoła podstawowa nr piętnaście ma własną salę gimnastyczną.
7. Mieszkam w siódemce bloku.
8. Jadę ósemką autobusową.

Ćwiczenie 17. Proszę przetłumaczyć zdania na język polski, zwracając uwagę na formy liczebników.

1. Два студенти не склали іспиту.
2. Троє дітей гралося у дворі.
3. Першого вересня починається школа.
4. Мені потрібно п'ять хвилин.
5. Вона прийшла двадцятою.
6. Півтора кілограма яблук коштує десять злотих.

7. Близько сімдесяти осіб взяло участь у конференції.

8. Це сталося двісті років тому.

Ćwiczenie 18. Proszę uzupełnić dialog odpowiednimi formami liczebników w nawiasach.

– Ile kosztuje bilet do kina?

– Normalny _____ kosztuje (25) _____ złotych, a ulgowy (18) _____.

– A dla (2) _____ osób?

– Za (2) _____ bilety normalne zapłaci pan (50) _____, a za (2) _____ ulgowe (36) _____.

– Którym tramwajem mam dojechać?

– (3) _____ lub (5) _____ (Pierwszy) _____ jedzie rzadziej.

– O której (który) _____ jest seans?

– O (13:15) _____.

Ćwiczenie 19. Proszę uzupełnić tekst odpowiednimi formami liczebników w nawiasach.

Wczoraj poszedłem z (2) _____ kolegami do kina na film (pierwszy) ... _____ części „Avengers”. Bilet kosztował (25) _____ złotych. W sali było około (kilkaset) _____ osób. (5) _____ minut przed seansem zgasły światła. Film trwał (2) _____ (2,5) godziny. Po seansie (3) _____ z nas poszło na pizzę. Zamówiliśmy (4) _____ ($\frac{1}{3}$) litra coli i (dwie) _____ ($\frac{2}{3}$) dużej pizzy. (Wszystkie) _____ rachunek wyniósł (120) _____ złotych. To był (jeden) _____ z (najlepszy) _____ wieczorów w tym miesiącu.

Ćwiczenie 20. Proszę napisać krótkie opowiadanie (120–180 słów) zatytułowane „Dzień, w którym wszystko policzyłem”.

Wymagania:

- użyj co najmniej 12 różnych liczebników (głównych, porządkowych, zbiorowych, ułamkowych, nieokreślonych);
- liczebniki muszą wystąpić w różnych przypadkach (M., D., C., B., N., Ms.);
- podkreśl każdy użyty liczebnik;
- opowiadanie powinno mieć fabułę – nie może być suchą listą.

Przykładowy początek:

Dwudziestego trzeciego marca obudziłem się o piątej piętnaście. Najpierw policzyłem dwie nogi – obie były na swoim miejscu. Potem zobaczyłem troje drzwi w pokoju...

Tekst 5 z zadaniami do analizy

DZIESIĘĆ TYSIĘCY KROKÓW, TRZY SEKUNDY I PÓŁ ŻYCIA – JAK LICZEBNIKI MIERZĄ NASZ ŚWIAT

Każdego dnia, od pierwszego przebudzenia do ostatniej myśli przed snem, posługujemy się liczebnikami. Nie zawsze zdajemy sobie z tego sprawę, ale to właśnie one nadają precyzję naszym wypowiedziom, porządkują czas, przestrzeń i relacje. Bez nich nie bylibyśmy w stanie powiedzieć, która jest godzina, ile kosztuje chleb, który autobus jedzie do centrum ani ile osób przyszło na spotkanie. Język polski, podobnie jak inne języki słowiańskie, wypracował bogaty i skomplikowany system liczebników – od najprostszych, takich jak jeden, dwa, trzy, po złożone konstrukcje typu pięćset siedemdziesiąt osiem czy dwieście trzydzieści trzy tysiące dziewięćset dwanaście.

Zacznijmy od poranka. Budzik dzwoni o szóstej trzydzieści. To godzina, która wielu osobom kojarzy się z obowiązkami. Pierwsza myśl po otwarciu oczu:

„Jest sześć trzydzieści – mam jeszcze pół godziny do wyjścia”. Trzy minuty zajmuje mycie zębów i twarzy. Kolejne siedem – przygotowanie śniadania. Dwie kromki chleba z masłem i serem, do tego jedno jabłko i jedna szklanka herbaty. To wystarczy, by nabrać energii na pierwszą połowę dnia. Gdy wychodzę z domu, sprawdzam licznik kroków w telefonie: tysiąc dwieście już mam. Do pracy zostało mi jeszcze około dwóch tysięcy kroków.

Wsiadam do autobusu linii sto dwanaście. Za piętnaście minut siódma. W autobusie jest już kilkadziesiąt osób. Kilka z nich stoi, bo wszystkie miejsca siedzące są zajęte. Dwoje starszych pań rozmawia o cenach warzyw na targu. Troje dzieci w wieku pięciu, siedmiu i dziewięciu lat jedzie do szkoły z matką. Obok nich stoi czworo studentów z plecakami. Jeden z nich, dwudziestodwuletni chłopak o imieniu Kuba, uczy się do egzaminu z matematyki. Musi opanować jedenaście działów, czterdzieści dwa wzory i rozwiązać co najmniej trzysta zadań. Zostało mu tylko pięć dni, więc każda minuta jest na wagę złota.

Wysiadam na przystanku ósmy listopada. To nazwa ulicy, która pochodzi od daty 8 listopada 1918 roku – pierwszych dni odzyskania niepodległości przez Polskę. Przede mną trzysta metrów spaceru do biura. Po drodze mijam dwanaście sklepów, trzy kawiarnie i jedną księgarnię. W księgarni na wystawie leży książka „Dwadzieścia tysięcy mil podmorskiej żeglugi” Juliusza Verne’a. Przypominam sobie, że czytałem ją pierwszy raz mając jedenaście lat. To była trzecia książka, którą przeczytałem samodzielnie.

Praca. W moim biurze pracuje dwadzieścia troje ludzi: piętnastu mężczyzn i ośmioro kobiet. Dziś dwóch kolegów jest na urlopie, a jedna koleżanka poszła na zwolnienie lekarskie. Zostało nas więc dwadzieścia osób. O dziesiątej mamy zebranie w sali numer trzynaście. Na szczęście nikt nie jest przesądny, więc numer trzynasty nikomu nie przeszkadza. Dyrektor prosi o raporty za trzeci kwartał. Okazuje się, że sprzedaż wzrosła o jedną piątą w porównaniu do poprzedniego roku. To dobry wynik, choć do planowanego dwudziestoprocentowego wzrostu brakuje dwóch punktów procentowych.

Po południu mam wizytę u lekarza. To moja piąta wizyta w tym roku. Gabinet mieści się na drugim piętrze, w pokoju dwadzieścia jeden. Czekam dwadzieścia pięć minut – to lepiej niż ostatnio, gdy czekałem ponad godzinę. Lekarz mówi, że moje wyniki są dobre. Ciśnienie sto dwadzieścia na osiemdziesiąt, puls siedemdziesiąt dwa. Zaleca jednak więcej ruchu – dziesięć tysięcy kroków dziennie to minimum. Do tej pory robiłem zaledwie sześć tysięcy. Muszę więc dołożyć cztery tysiące.

Wieczorem idę na zakupy. Lista jest krótka: trzy jabłka, pół bochenka chleba, jedna czwarta kilograma sera żółtego, dwieście gramów wędliny, karton mleka, kilka torebek herbaty i jedno opakowanie masła. W supermarkecie jest promocja: dwa produkty w cenie jednego. Udaje mi się zaoszczędzić około dwunastu złotych. Przy kasie płacę kartą. Rachunek wynosi sześćdziesiąt trzy złote i czterdzieści groszy. Gdy wychodzę, na parkingu widzę dwoje dzieci, które bawią się w chowanego za samochodami. To niebezpieczne – mówię im o tym. Chłopiec ma sześć lat, dziewczynka – pięć. Dziękują mi i biegną na pobliski plac zabaw.

W domu, po kolacji, siadam do nauki języka polskiego. Uczę się między innymi liczebników zbiorowych. To trudna część gramatyki, bo wymaga zapamiętania, które rzeczowniki łączą się z dwoje, troje, czworo, a które z dwaj / dwóch / dwa / dwie. Zasady są dość skomplikowane. Na przykład: dwoje ludzi (ale dwaj ludzie), troje drzwi, czworo dzieci, pięcioro kociąt. Z rzeczownikami męskoosobowymi w mianowniku używa się form dwaj, trzej, czterej (lub dwóch, trzech, czterech, gdy orzeczenie w liczbie pojedynczej). Dla przykładu: Dwaj studenci przyszli albo Dwóch studentów przyszło – obie formy są poprawne, choć różnią się stylistycznie i składniowo.

Liczebniki porządkowe odmieniają się jak przymiotniki, co jest stosunkowo łatwe. Trudniejsze są liczebniki ułamkowe. Po pół rzeczownik zawsze występuje w dopełniaczu: pół jabłka, pół godziny, pół litra. Po półtora (dla rodzajów męskiego i nijakiego) i półtorej (dla żeńskiego) również: półtora tygodnia, półtorej godziny. Jedna druga, dwie trzecie, siedem ósmych – te konstrukcje wymagają dopełniacza liczby mnogiej lub pojedynczej w zależności od liczby ułamka. Jedna druga klasy

(D. lp), ale dwie trzecie klasy (tak samo D. lp – bo dwie trzecie czego? klasy). To wymaga wprawy.

Po ciężkim dniu kładę się spać o dwudziestej drugiej. Sprawdzam jeszcze kroki: dziewięć tysięcy dwieście – o osiemset za mało, ale jutro nadrobię. Kołdra jest ciężka i ciepła. Zegar tyka: dwadzieścia dwie piętnaście, dwadzieścia dwie trzydzieści, dwadzieścia dwie czterdzieści pięć. Zasypiam. We śnie liczby się płaczą: sto dwadzieścia siedem, zero, trzy, czternaście, siedemdziesiąt dziewięć. Gdzieś w głowie pozostaje myśl, że każde życie składa się z miliona chwil, tysiąca decyzji i jednego początku. Bez liczebników nie bylibyśmy w stanie tego wszystkiego policzyć – ani szczęścia, ani czasu, ani miłości. A może to i lepiej.

Zadania do tekstu 5

Zadanie 1. Inwentaryzacja liczebników – mapa gramatyczna.

Z całego tekstu wypisz wszystkie liczebniki (bez powtórzeń, ale w różnych formach) i przyporządkuj je do kategorii według poniższej tabeli. Uwzględnij dla każdego: typ (główny / porządkowy / zbiorowy / ułamkowy / nieokreślony), przypadek, rodzaj (jeśli dotyczy), formę męskoosobową/niemęskoosobową (jeśli dotyczy).

Liczebnik (forma z tekstu) – Typ – Przypadek – Rodzaj – Uwagi (mos/nmos, liczba)

1. szóstej trzydzieści główny? porządkowy? M. (godzina) – określenie czasu
2. pierwsza porządkowy M. l.p. ż żeński
3. pół godziny ułamkowy B. + D. – pół + D.

... ..

Uwaga: w tekście jest około 50–60 liczebników w różnych formach – można wybrać 30 najbardziej reprezentatywnych.

Zadanie 2. Transformacja rodzajowo-przypadkowa – zmiana kategorii.

Wybierz z tekstu 8 liczebników głównych (w różnych przypadkach) i przetransformuj je według schematu:

- zmień przypadek na podany w nawiasie;
- jeśli to możliwe, zmień też rodzaj (męskoosobowy / niemęskoosobowy);
- jeśli to konieczne – zmień liczbę (dla liczebników 1–4).

Ułóż nowe zdania (nie z tekstu) z każdą nową formą.

Przykład:

Z tekstu: dwa jabłka (M., nmos) → transformacja: dwóm jabłkom (C.)

Nowe zdanie: Przyjrzałem się dwóm jabłkom leżącym na stole.

Lista transformacji:

Forma z tekstu – Transformacja (przypadek) – Nowa forma – Nowe zdanie
trzy minuty (M.) N.

dwóch kolegów (D. – mos) C. (mos)

pięć dni (M.) D.

dwudziestu dwóch (M. – mos) B. (mos)

cztery tysiące (M.) Ms.

sześć złotych (M.) N.

pięcioro kociąt (M.) D.

sto dwadzieścia (M.) N.

Zadanie 3. Tłumaczenie równoległe – liczebniki w dwóch językach.

Przetłumacz na język ukraiński trzy fragmenty tekstu (wskazane poniżej). Następnie napisz krótki esej (120–180 słów) na temat: „Kategorie gramatyczne liczebników w polskim i ukraińskim – podobieństwa i różnice (rodzaj, przypadek, męskoosobowość)”.

Fragmenty do wyboru (wybierz 3):

1. W autobusie jest już kilkadziesiąt osób. Kilka z nich stoi, bo wszystkie miejsca siedzące są zajęte. Dwoje starszych pań rozmawia o cenach warzyw na

targu. Troje dzieci w wieku pięciu, siedmiu i dziewięciu lat jedzie do szkoły z matką.

2. W moim biurze pracuje dwadzieścioro troje ludzi: piętnastu mężczyzn i ośmiu kobiet. Dziś dwóch kolegów jest na urlopie, a jedna koleżanka poszła na zwolnienie lekarskie.

3. Po pół rzeczownik zawsze występuje w dopełniaczu: pół jabłka, pół godziny, pół litra. Po półtora (dla rodzajów męskiego i nijakiego) i półtorej (dla żeńskiego) również: półtora tygodnia, półtorej godziny.

4. Dwaj studenci przyszli albo Dwóch studentów przyszło – obie formy są poprawne, choć różnią się stylistycznie i składniowo.

Zwróć uwagę na:

- formy męskoosobowe / niemęskoosobowe;
- przypadki po liczebnikach (zwłaszcza dopełniacz);
- konstrukcje z pół, półtora, półtorej;
- różnice w rodzaju liczebników porządkowych.

Zadanie 4. Błędy w tekście – znajdź i popraw.

W tekście celowo ukryto 7 błędów gramatycznych związanych z liczebnikami (błędna forma przypadku, rodzaju, męskoosobowości, łączliwości z rzeczownikiem). Znajdź je, wypisz poprawną wersję i krótko uzasadnij poprawkę.

Wskazówka: szukaj w akapitach o autobusie (zbiory), w biurze (pracownicy), na zakupach (produkty), w części gramatycznej (przykłady z dwaj / dwóch).

Przykład błędu (ukryty w tekście – jeden z siedmiu):

W tekście jest: *dwadzieścioro troje ludzi* → poprawnie: *dwadzieścioro troje ludzi*? Nie, ~~dwadzieścioro troje ludzi~~ – bo *dwadzieścioro* + *troje* – to kalka, lepiej: *dwadzieścioro trzy osoby* lub *dwadzieścioro troje dzieci* (ale *ludzie* – mos, więc *dwudziestu trzech ludzi*). Student ma znaleźć pozostałe.

Uwaga: Tekst został przygotowany starannie, ale błędy są symulowane dydaktycznie.

Zadanie 5. Liczebniki w akcji – tworzenie własnej narracji.

Napisz krótkie opowiadanie (140–180 słów) zatytułowane „Dzień, w którym wszystko się pomyliło”. W opowiadaniu muszą wystąpić co najmniej 12 różnych liczebników (w tym co najmniej: 2 główne w B., 2 porządkowe, 1 zbiorowy, 1 ułamkowy, 1 nieokreślony, 1 w narzędniku, 1 w miejscowniku). Podkreśl wszystkie użyte liczebniki.

Początek (do rozwinięcia – ale student ma wymyślić własny):

Dwudziestego trzeciego marca obudziłem się o trzeciej nad ranem. Zegar wskazywał dwadzieścia po trzeciej, ale wydawało mi się, że to piąta trzydzieści...

Zadanie 6. Analiza składniowo-liczebnikowa – pytania do fragmentu.

Do akapitu czwartego (o biurze – od „W moim biurze pracuje...” do „...dwóch punktów procentowych”) napisz 5 pytań sprawdzających zrozumienie form liczebnikowych. Pytania muszą wymagać odpowiedzi z użyciem liczebników w różnych przypadkach.

Przykład pytania: Ile minut czekałeś na wizytę u lekarza? (Oczekiwana odpowiedź: Czekałem dwadzieścia pięć minut.)

Twoje pytania (studenta) – napisz 5:

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...

Do każdego pytania podaj przykładową odpowiedź (zgodną z treścią tekstu).

Zadanie 7. Kreatywny raport – ile nas jest? (praca w parach lub indywidualnie).

Wyobraź sobie, że masz przygotować raport demograficzny dla fikcyjnej miejscowości „Liczbów”. Na podstawie poniższych danych (wymyślonych przez siebie lub zainspirowanych tekstem) napisz krótki raport (100–150 słów) zawierający co najmniej 15 liczebników różnych typów.

Dane (możesz zmodyfikować, ale muszą zawierać liczebniki główne, porządkowe, zbiorowe, ułamkowe, nieokreślone):

Przykładowe dane (do wykorzystania lub modyfikacji):

całkowita liczba mieszkańców: ...

liczba mężczyzn i kobiet (rozdzielnie): ...

liczba dzieci do 18 roku życia: ...

liczba osób powyżej 65 roku życia: ...

powierzchnia miejscowości: ... km²

liczba szkół, sklepów, aptek: ...

procent osób pracujących: ...

średnia wieku: ...

data założenia miejscowości: ...

wynik ostatnich wyborów (frekwencja): ...

Raport powinien zawierać:

- tytuł,
- dane liczbowe zapisane słownie (nie cyframi),
- różne przypadki liczebników,
- co najmniej jeden liczebnik zbiorowy i jeden ułamkowy.

Przykładowe zdanie otwierające raport:

Według ostatniego spisu z dwudziestego pierwszego marca, w Liczbowie mieszka osiem tysięcy czterysta dwadzieścia trzy osoby, w tym cztery tysiące sto dwanaście kobiet i cztery tysiące trzysta jedenaście mężczyzn.

Temat 6. ZAIMEK JAKO CZĘŚĆ MOWY. CECHY MORFOLOGICZNE WSPÓŁCZESNEGO ZAIMKA POLSKIEGO

Dlaczego tego nauczać?

Cele edukacyjne:

- usystematyzować wiedzę o zaimku jako części mowy,
- pogłębić rozumienie podziału zaimków (osobowe, dzierżawcze, wskazujące, pytające, względne, nieokreślone, przeczące, zwrotne),
- kształtować umiejętności poprawnego odmieniania zaimków i stosowania ich w zdaniach.

Cele rozwijające:

- rozwijać umiejętności rozróżniania typów zaimków, poprawnego użycia form zależnych (zwłaszcza w przypadkach zaimków osobowych i dzierżawczych) oraz rozpoznawania odniesień w tekście.

Pytania do opracowywania teoretycznego (przed zajęciem)

1. Zaimek jako część mowy: definicja, cechy charakterystyczne (wskazywanie zamiast nazywania).
2. Podział zaimków:
 - osobowe (ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni/one);

- zwrotny (się, sobie, siebie);
 - dzierżawcze (mój, twój, jego, jej, nasz, wasz, ich, swój);
 - wskazujące (ten, ta, to, tamten, tamta, tamto, taki, taka, takie, tyle);
 - uogólniające (wszyscy, każdy, sam, wszystek);
 - pytające (kto? co? jaki? która? które? czyj? ile?);
 - względne (który, która, które, kto, co, jaki, czyj – takie same formy jak pytające, ale funkcja łączenia zdań);
 - nieokreślone (ktoś, coś, jakiś, któryś, czyjś, kilka, kilkanaście, wiele, mało, wszyscy, każdy, żaden);
 - przeczące (nikt, nic, niczyj, żaden, żadna, żadne).
3. Odmiana zaimków osobowych (ją, go, mu, nią, nim, nimi).
 4. Odmiana zaimka zwrotnego (się – nieodmienny w formie, ale występują siebie, sobie, sobą).
 5. Odmiana zaimków dzierżawczych (mój, twoja, swoje – jak przymiotniki).
 6. Odmiana zaimków uogólniających (wszyscy, każdy, sam, wszystek).
 7. Zaimki wskazujące – rozróżnienie ten (bliski) vs tamten (daleki).
 8. Zaimki pytające i względne – różnice funkcjonalne.
 9. Zaimki nieokreślone z cząstkami -ś, -kolwiek, bądź.
 10. Zaimki przeczące: nikt, nic, żaden – łączliwość z czasownikiem przeczącym.
 11. Różnice między polskim a ukraińskim systemem zaimkowym (np. swój vs свій).

Minimum terminologiczne

Termin polski	Odpowiednik ukraiński
zaimek	займенник
osobowy	особовий
zwrotny	зворотний
dzierżawczy	присвійний
wskazujący	вказівний
pytający	питальний

względny	відносний
upowszechniający / uogólniający	означальний
nieokreślony	неозначений
przeczący	заперечний
zaimek w funkcji podmiotu	займенник у функції підмета
zaimek w funkcji dopełnienia	займенник у функції додатка
zaimek anaforyczny	анафоричний займенник
zaimek katafatyczny	катафоричний займенник

Część praktyczna

Ćwiczenie 1. Proszę określić typ każdego zaimka.

1. Ja nigdy bym tak nie zrobił.
2. Czy to jest twój plecak?
3. Umówiliśmy się na piątą.
4. Ktoś zapukał do drzwi.
5. Nie widziałem nic ciekawego w tym sklepie.
6. Pamiętasz tę, z którą rozmawiałem wczoraj?
7. Która godzina?
8. To jest książka, którą polecił mi profesor.
9. Wszyscy przyszli na czas.
10. Zabierz swoje rzeczy i wyjdź.

Ćwiczenie 2. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka *ja* lub *ty*.

1. (Ja) _____ nie ma w domu.
2. Widziałem (ty) _____ wczoraj w kinie.
3. Przyglądałem się (ty) _____ z zaciekawieniem.
4. Rozmawiam z (ty) _____ od godziny.
5. Myślę o (ja) _____ cały czas.
6. (Ty) _____ to powiedziałeś?
7. Nie ma (ja) _____ bez (ty) _____.
8. Dziękuję (ty) _____ za pomoc.

Ćwiczenie 3. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka (*on / ona / ono*) w podanym przypadku.

1. (On) _____ (M.) jest moim przyjacielem.
2. Nie widziałem (ona) _____ od tygodnia. (B.)
3. Pożyczyłem (on) _____ pieniądze. (C.)
4. Idę do kina z (on) _____ (N.)
5. Opowiadam (ona) _____ o swoich planach. (Ms.)
6. (Ono) _____ (M.) leżało na stole.
7. Nie ma (on) _____ w biurze. (D.)
8. To jest prezent dla (ona) _____ (D.)

Ćwiczenie 4. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka zwrotnego (*się / siebie / sobie / sobą*).

1. Myję _____ rano i wieczorem.
2. Nie lubię mówić o _____ w trzeciej osobie.
3. Kupiłem _____ nowy telefon.
4. Patrzysz tylko na _____ w lustrze.
5. Zabierz ze _____ ciepłą kurtkę.
6. Nie mamy _____ czego zazdrościć.
7. Myślał tylko o _____.
8. Przyglądał się _____ w witrynie sklepu.

Ćwiczenie 5. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka dzierżawczego (*mój, twój, jego, jej, nasz, wasz, ich, swój*) w nawiasie.

1. (Ja) _____ siostra mieszka w Krakowie. (M., l.p., r.ż.)
2. Widziałem (ty) _____ nowy samochód. (B., l.p., r.nmos.)
3. Pomagam (my) _____ rodzicom. (C., l.m.)
4. To jest (ona) _____ ulubiona książka. (M., l.p., r.ż.)
5. Nie znam (on) _____ kolegów. (D., l.m., r.mos.)

6. (Ty) _____ obowiązki trzeba wykonać samemu. (B., l.m., r.nmos.)
7. Rozmawiam z (wy) _____ wykładowcą. (N., l.p.)
8. (Ich) _____ dom stoi na wzgórzu. (M., l.p., r.m.)

Ćwiczenie 6. Proszę uzupełnić zdanie odpowiednim zaimkiem dzierżawczym (*swój lub mój / twój / jego / jej / nasz / wasz / ich*). Uwaga: „swoj” odnosi się do podmiotu zdania.

1. Janek oddał _____ książkę do biblioteki. (swoją / jego)
2. Kasia zabrała _____ siostrę do kina. (swoją / jej)
3. Ty zawsze zapominasz _____ portfela. (swojego / twojego)
4. Oni sprzedali _____ mieszkanie. (swoje / ich)
5. Proszę, weźcie _____ rzeczy i wychodźcie. (swoje / wasze)
6. My lubimy _____ nowego psa. (swojego / naszego)
7. Ona nigdy nie chwali _____ sukcesów. (swoich / jej)
8. Państwo Nowakowie zaprosili _____ sąsiadów na obiad. (swoich / ich)

Ćwiczenie 7. Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka „*ten, ta, to, te, ci*” w nawiasie.

1. _____ książka jest fascynująca.
2. Nie lubię _____ filmu.
3. Przyglądam się _____ budynkowi.
4. Widziałem _____ dziewczynę w parku.
5. Jadę _____ autobusem.
6. Mieszkam w _____ domu.
7. _____ ludzie są bardzo pomocni.
8. Nie znam _____ osób.

Ćwiczenie 8. Do podanych odpowiedzi proszę ułożyć pytanie zaczynające się od odpowiedniego zaimka pytającego (*kto? co? jaki? która? które? czyj? ile?*).

1. To jest mój brat. – _____ ?

2. Kupiłam dwie książki. – _____ ?
3. Ten niebieski samochód należy do sąsiada. – _____ ?
4. Czekam na Kasię. – _____ ?
5. Jadę pociągiem o piętnastej. – _____ ?
6. To jest Adama plecak. – _____ ?
7. Mam dwadzieścia trzy lata. – _____ ?
8. Lubię lody waniliowe. – _____ ?

Ćwiczenie 9. Proszę połączyć zdania za pomocą odpowiedniego zaimka:
który, która, które, kto, co, jaki.

1. Oglądałem film. Film był bardzo ciekawy.
2. Spotkałem dziewczynę. Dziewczyna studiuje na UW.
3. To jest książka. Polecieś mi tę książkę.
4. Zadzwoił mężczyzna. Nie znam tego mężczyzny.
5. Mam psa. Pies nie lubi kota.
6. Opowiem ci historię. Historia wydarzyła się naprawdę.
7. Kto nie pracuje. Niech nie liczy na nagrodę.
8. Zrób to tak. Ci powiedziałem.

Ćwiczenie 10. Proszę uzupełnić odpowiedni zaimek nieokreślony z częstką
-ś (*ktoś, coś, jakiś, któryś, czyjś*).

1. _____ zapukał do drzwi, ale nikogo nie było.
2. Muszę _____ zjeść, bo jestem głodny.
3. Pożycz mi _____ pieniądze.
4. Spotkamy się _____ dnia w przyszłym tygodniu.
5. Znalazłem _____ klucze na ulicy.
6. Czy to _____ plecak?
7. Widziałem _____ samochód zaparkowany przed twoim domem.
8. On musi być _____ ważnym urzędnikiem.

Ćwiczenie 11. Proszę uzupełnić zdania zaimkami z częstką *-kolwiek*.

1. _____ może wejść, drzwi są otwarte.
2. Zrobię _____, żeby ci pomóc.
3. Przynieś _____ mapę, byleby była czytelna.
4. _____ mu powiesz, on i tak nie uwierzy.
5. Nie przyjmuję _____ prezentów.
6. To może zrobić _____, nawet dziecko.
7. Weź _____ długopis, nie ważne jaki.
8. Nie ma _____ sensu, żeby dłużej czekać.

Ćwiczenie 12. Proszę uzupełnić zdania odpowiednim zaimkiem przeczącym (*nikt, nic, niczyj, żaden*). Zwróć uwagę na podwójne przeczenie.

1. _____ nie przyszedł na spotkanie.
2. Nie mam _____ pieniędzy.
3. To nie jest _____ wina.
4. Nie znam _____ studenta z tej grupy.
5. _____ nie rozumiem z tego wykładu.
6. Nie widziałem _____ samochodu na parkingu.
7. To nie ma _____ sensu.
8. Nie potrzebuję _____ pomocy.

Ćwiczenie 13. Proszę uzupełnić zdania odpowiednim zaimkiem uogólniający (*każdy, wszyscy, żaden*) w odpowiedniej formie.

1. _____ człowiek ma prawo do wolności.
2. _____ uczniowie zdali egzamin.
3. _____ z nas nie chciał tam iść.
4. Zaprosiłem _____ sąsiadów na urodziny.
5. _____ wieczór oglądałem serial.
6. _____ nie zna odpowiedzi na to pytanie.
7. _____ z was może spróbować.

8. _____ musimy przestrzegać zasad.

Ćwiczenie 14. Proszę uzupełnić zdania zaimkiem „tyle” w odpowiednim przypadku (*tyle / tylu / tyloma*).

1. Nie widziałem _____ ludzi na jednym miejscu.
2. Masz _____ pieniędzy, że nie wiesz, co z nimi zrobić.
3. Przyglądam się _____ samochodom na parkingu.
4. Jadę _____ pociągami, że już nie pamiętam.
5. Nigdy nie miałem _____ obowiązków.
6. Nie spodziewałem się _____ osób.
7. Pomagam _____ ludziom każdego dnia.
8. Nie lubię _____ hałasu.

Ćwiczenie 15. Proszę uzupełnić zdania zaimkiem „ten” (bliski) lub „tamten” (daleki).

1. Podaj mi _____ książkę, tę, która leży obok ciebie.
2. Patrz na _____ góry w oddali – są przepiękne.
3. _____ lata temu, gdy byliśmy dziećmi, świat wyglądał inaczej.
4. Czy to _____ plecak, który zgubiłeś wczoraj?
5. Nie podoba mi się _____ dom, ten na końcu ulicy.
6. _____ tydzień był trudny, ale następny będzie lepszy.
7. Znasz _____ dziewczynę, stojącą przy oknie?
8. Wolę _____ buty, te nowe, a nie tamte stare.

Ćwiczenie 16. W każdym zdaniu wskaż, czy podkreślony zaimek pełni funkcję podmiotu (P), czy dopełnienia (D).

1. On nie przyszedł na spotkanie.
2. Widziałem ją w kinie.
3. My idziemy na spacer.
4. Pożyczyłem im pieniądze.

5. Ktoś zapukał do drzwi.
6. Nie rozumiem tego.
7. Nic się nie stało.
8. Opowiadam ci o swoich planach.

Ćwiczenie 17. W podanych zdaniach występują błędy w użyciu zaimków. Proszę je znaleźć i poprawić.

1. Jego matka jest bardzo dumna z jego.
2. Spotkałem się z twoją siostrą i jej chłopakiem.
3. To jest ten sam książka, którą czytałem.
4. Nikt nie przyszedł, prawda?
5. Ja lubię swojego psa, a ona lubi jej.
6. Ktoś zostawił swój parasol w przedpokoju.
7. Powiedziałem to jego, a nie jej.
8. To jest ten, co go widziałem wczoraj.

Ćwiczenie 18. Proszę przeczytać krótki tekst, wypisać wszystkie zaimki i wskazać do czego się odnoszą (anafora).

Adam kupił nowy komputer. Był bardzo z niego dumny. Pokazał go swojemu koledze, Markowi. Ten powiedział, że on też chce taki sam. Adam odpowiedział, że może mu pomóc w wyborze. Oni razem poszli do sklepu. Tam spędzili dwie godziny. W końcu Marek wybrał inny model, ale podziękował Adamowi za jego pomoc.

Tabela do wypełnienia:

Zaimek	Forma	Odniesienie (do czego/kogo?)
Był (on)		
niego		
go		
swojemu		
Ten		
on		

mu		
Oni		
jego		

Ćwiczenie 19. Proszę przetłumaczyć zdania na język polski, zwracając uwagę na poprawne formy zaimków.

1. Я бачив його вчора.
2. Вона дала мені свою книгу.
3. Ніхто не знає відповіді.
4. Хтось залишив свої ключі на столі.
5. Це твій чи мій довідник?
6. Ми самі зробили цю роботу.
7. Вони ніколи про це не говорили.
8. Якої марки твій автомобіль?

Ćwiczenie 20. Proszę napisać krótki dialog (12–15 kwestii) między dwiema osobami, które zgubiły się w lesie. W dialogu należy użyć co najmniej 15 różnych zaimków reprezentujących różne typy. Proszę podkreślić wszystkie użyte zaimki i określić ich typ.

Przykładowy początek:

A: Ktoś powiedział, że szlak jest tędy.

B: Nic nie widzę. Może ty masz mapę?

A: Ja? Niestety, nie wziąłem swojej. Myślałem, że ty ją masz.

B: To teraz co zrobimy? Nikt nie wie, gdzie jesteśmy...

Ćwiczenie 21. Anafora i katafora – rozpoznawanie i przekształcanie

Część A. Identyfikacja odniesień

Proszę przeczytać poniższy tekst i wypisać wszystkie zaimki (osobowe, dzierżawcze, wskazujące, względne), określić, do czego się odnoszą. Proszę

zaznaczyć, czy jest to anafora (odniesienie do elementu poprzedzającego) czy katafora (odniesienie do elementu następującego).

Kiedy weszła do pokoju, zobaczyła go od razu. On stał na biurku, tuż obok jej notatek. To był właśnie ten list, którego szukała od tygodni. „Dlaczego on tutaj jest?” – pomyślała. Jej ręce zaczęły drżeć, gdy po niego sięgnęła.

Tabela do wypełnienia:

Zaimek	Forma	Odniesienie (do czego/kogo?)	Anafora	Katafora
go (pierwsze)				
On				
jej				
To				
którego				
on (drugie)				
Jej				
niego				

Część B. Przekształcanie anafor w katafory i odwrotnie

Proszę przepisać poniższe zdania, zamieniając anaforę na kataforę lub kataforę na anaforę (zachowując sens). Jeśli taka zamiana jest niemożliwa, proszę uzasadnić.

1. On był najważniejszy – ten dzień, na który czekała całe życie.
2. Marek wziął swoją torbę i wyszedł. On nie lubił pożegnań.
3. To było straszne – to, co zobaczyła w ciemności.
4. Kasia i jej brat przyszli razem. Oni zawsze robią wszystko wspólnie.

Ćwiczenie 22. Zaimki w mowie zależnej i niezależnej – transformacja

Część A. Przekształcanie mowy niezależnej na zależną

Proszę przekształcić poniższe zdania z mowy niezależnej (dialog) na mowę zależną (relację) oraz zwrócić szczególną uwagę na zmiany zaimków osobowych, dzierżawczych i zwrotnych.

Przykład: Janek powiedział: „Ja sam to zrobię. To jest moja decyzja.” →
Janek powiedział, że on sam to zrobi. To jest jego decyzja.

1. Ola stwierdziła: „My nie mamy na to wpływu. To wasza sprawa, nie nasza.”
2. Nauczyciel powiedział do uczniów: „Wy musicie sami ocenić swoje postępy. Ja wam w tym nie pomogę.”
3. Michał zapytał: „Czy ty go znasz? On podobno szuka ciebie od tygodni.”
4. Lena odpowiedziała: „Twoja pomoc nic mi nie da. Sam muszę sobie poradzić.”
5. Rodzice powiedzieli do dziecka: „Nie bój się swoich marzeń. One są twoją siłą.”

Część B. Błędy w transformacji – proszę znaleźć i poprawić

1. Oryginał: „Ja cię nigdy nie oszukałem” – powiedział Adam.

Przekształcenie (błędne): Adam powiedział, że ty go nigdy nie oszukałeś.

Poprawne: ...

2. Oryginał: „Twoje podejście mnie nie interesuje” – stwierdziła Maria.

Przekształcenie (błędne): Maria stwierdziła, że jej podejście nie interesuje go.

Poprawne: ...

3. Oryginał: „Sam sobie z tym poradzimy” – powiedzieli chłopcy.

Przekształcenie (błędne): Chłopcy powiedzieli, że sam sobie z tym poradzą.

Poprawne: ...

Ćwiczenie 23. Zaimki przeczące, nieokreślone i „żaden” – niuanse znaczeniowe i łączliwość.

Część A. Wybór właściwego zaimka w kontekście

Proszę uzupełnić odpowiedni zaimek: *żaden, nikt, nic, niczyj, ktoś, coś, jakiś, któryś, czyjś, ktokolwiek, cokolwiek, jakikolwiek*.

1. _____ nie przyszedł na spotkanie, mimo że _____ miał przyjść.
2. Nie mam _____ pomysłu, jak rozwiązać _____ z tych zadań.

3. Czy _____ widział _____ nowy samochód pod blokiem? To może być _____ sąsiada.
4. _____ mu powiesz, on i tak zrobi po swojemu.
5. Potrzebuję _____ noża, _____ byle jakiego, byleby był ostry.
6. To nie jest _____ wina. Sam podjąłeś tę decyzję.
7. Czy jest _____, kto chciałby odpowiedzieć na to pytanie?
8. Z _____ powodu nie zmienię swoich planów. _____ mnie nie powstrzyma.

Część B. Transformacja – zmiana przeczenia na twierdzenie i odwrotnie.

Proszę przekształcić zdania, zachowując sens. Należy użyć odpowiednich zaimków (*wszyscy, wszystko, każdy, zawsze, wszędzie itp.*)

Przykład:

Nikt nie znał odpowiedzi. → Wszyscy nie znali odpowiedzi (niepoprawne).

Poprawne: Odpowiedź była nieznana dla wszystkich.

1. Nic go nie cieszy. →
2. Nikt nie przyszedł na urodziny. →
3. Nikt nie zgłosił się do pomocy. →
2. Nic nie zostało z tej kolacji. →
3. Nigdzie nie mogłem znaleźć kluczy. →
4. Żaden student nie zdał egzaminu. →

Przekształć twierdzenie na przeczenie z zaimkami przeczącymi (*nikt, żaden itp.*):

1. Wszyscy przyszli na spotkanie. →
2. Wszystko jest dobrze. →
3. Każda decyzja ma sens. →
4. Zawsze masz rację. →

Część C. Użycie zaimków „*żaden, żadna, żadne*”

Proszę uzupełnić zdania odpowiednią formą zaimka *żaden* (należy uwzględnić rodzaj, liczbę, przypadek oraz męskoosobowość).

1. Nie mam _____ (żaden – długopis) _____ .
2. Nie widziałem _____ (żaden – człowiek) _____ w tym budynku.
3. Nie przyjmuję _____ (żaden – prezent) _____ od nieznajomych.
4. Nie znam _____ (żaden – student) _____ z tej grupy.
5. Nie słuchałem _____ (żaden – rada) _____ .
6. Nie ma _____ (żaden – powód) _____ do zmartwienia.
7. Nie spotkałem _____ (żaden – koleżanka) _____ na korytarzu.
8. To nie ma _____ (żaden – związek) _____ z twoją pracą.

Ćwiczenie 24. Zaimki względne a pytające – analiza funkcji w zdaniach złożonych.

Część A. W każdym zdaniu podkreślony zaimek może być pytający lub względny. Proszę określić jego funkcję i uzasadnić (jaka jest różnica w znaczeniu i składni).

1. Kto przyszedł na spotkanie, ten niech zostanie.
2. Nie wiem, kto przyszedł na spotkanie.
3. Którą godzinę wybrałeś?
4. To jest godzina, którą wybrałeś.
5. Co się stało, to się nie odstanie.
6. Opowiedz mi, co się stało.
7. Jaki jest twój ulubiony film?
8. Oglądałem film, jaki ty poleciłeś.

Część B. Transformacja zdań z użyciem zaimków względnych

Proszę połączyć poniższe pary zdań w jedno zdanie złożone przy użyciu zaimka względnego (*który, która, które, kto, co, jaki, czyj*). Proszę użyć zaimka w odpowiedniej formie przypadka.

1. Spotkałem dziewczynę. Dziewczyna mieszka w moim bloku.
2. Pożyczyłem pieniądze od kolegi. Kolega nigdy nie odmawia pomocy.
3. To jest problem. Nikt nie chce rozwiązać tego problemu.
4. Mam psa. Pies boi się własnego cienia.

5. To nie jest człowiek. Można mu ufać temu człowiekowi.
6. Znalazłem klucze. Czyjeś klucze leżały na ulicy.
7. Mówisz o metodzie. Nic nie wiem o tej metodzie.
8. To był wieczór. Wszystko się wtedy zmieniło.

Część C. Tworzenie zdań z zaimkami względnymi – precyzja odniesienia.

Do podanych słów kluczowych proszę utworzyć po dwa zdania z zaimkiem względnym: jedno, w którym zaimek odnosi się do rzeczownika w nadrzędnym, drugie – do całego zdania nadrzędnego (proszę użyć zaimka co w drugim przypadku).

Przykład: Słowo kluczowe: spóźnienie

1. (odniesienie do rzeczownika): Spóźnienie, które wszyscy zauważyli, było krępujące.
2. (odniesienie do całego zdania): Janek się spóźnił, co wszystkich zdenerwowało.

Twoje pary zdań dla słów kluczowych:

deszcz, wycieczka, nowy telefon, egzamin.

Ćwiczenie 25. Zaimki w tekście literackim – analiza stylistyczna i pragmatyczna.

Część A. Analiza zaimków w poniższym tekście

Proszę przeczytać fragment prozy i wykonać polecenia poniżej.

Wiedział, że to ona. Nie mógł się pomylić – jej zapach, jej sposób chodzenia, ten lekki, niezauważalny dla innych szelest sukienki. Ona jednak nie spojrzała w jego stronę. „Może mnie nie poznaje” – pomyślał. A może udaje? Ale po co? Oni rozstali się w gniewie, każde z nich nosiło w sobie swój żal. On swój, ona swój. Który był większy? Tego nikt nie wiedział, nawet oni sami. „Powinienem do niej podejść” – postanowił. Zrobił trzy kroki, potem cztery. Jego serce waliło jak szalone. „To nic trudnego – mówił sobie – powiem tylko: cześć, jak się masz? Albo coś w tym stylu”. Ale on nie mógł. Ona też nie. Stali tak

naprzeciwko siebie, każde czekając na ten pierwszy ruch. A czas płynął, a oni wciąż milczeli. W końcu ona odwróciła się i odeszła. On patrzył za nią, czując, że traci coś, czego nigdy już nie odzyska.

Polecenia:

1. Proszę wypisać wszystkie zaimki (osobowe, dzierżawcze, wskazujące, pytające, względne, przeczące, zwrotny) i określić ich formę gramatyczną (przypadek, rodzaj, liczbę, osobę).

2. Proszę wskazać anaforę i kataforę w tekście – znaleźć co najmniej po 3 przykłady.

3. Proszę ocenić stylistyczną rolę zaimków w tym fragmencie i podać odpowiedź na pytania:

- Jakie emocje budują zaimki *on, ona, jego, jej*?
- Dlaczego narrator używa zaimka *swój* zamiast *jego/jej* w zdaniu: „*Każde z nich nosiło w sobie swój żal*”?
- Jaki efekt daje zastosowanie zaimka *to* w zdaniu: *To nic trudnego*?
- Czemu służy powtórzenie zaimków *on i ona* w ostatnich zdaniach?

Część B. Przekształcenie stylistyczne – usunięcie zaimków

Proszę przepisać powyższy fragment tak, aby wyeliminować wszystkie zaimki (zastęp je rzeczownikami lub powtórzeniami imion/nazw). Proszę porównać efekt. Która wersja jest lepsza stylistycznie? Dlaczego?

Przykładowy początek przekształcenia:

Wiedział, że to Anna. Nie mógł się pomylić – Anny zapach, Anny sposób chodzenia, ten lekki szelest sukienki Anny. Anna jednak nie spojrzała w stronę Tomasza.

Pytanie: Dlaczego oryginał z zaimkami jest bardziej naturalny? Napisz krótkie uzasadnienie (50–80 słów).

Część C. Tworzenie własnego tekstu z kontrolowaną ilością zaimków

Proszę napisać dwa warianty krótkiego opowiadania (po 80–100 słów) na temat: „Spotkanie po latach”.

Wersja A: Proszę użyć jak najmniej zaimków (maksymalnie 5 zaimków na całość) i zastąpić je powtórzeniami imion, nazw, opisami.

Wersja B: Proszę użyć naturalnej, obfitej ilości zaimków (co najmniej 15 różnych zaimków).

Porównaj obie wersje. Która brzmi bardziej naturalnie? Która jest bardziej zrozumiała? Odpowiedz w 2–3 zdaniach pod tekstami.

Tekst 6 z zadaniami do analizy

KTOŚ, KTO NICZEGO SIĘ NIE BAŁ – OPOWIEŚĆ O ZAIMKACH, KTÓRE ZMIENIAJĄ ŚWIAT

Każdego dnia, nie zdając sobie z tego sprawy, używamy setek zaimków. One są wszędzie: w naszych myślach, w twoich rozmowach, w ich listach i w jej wspomnieniach. Bez nich język stałby się ciężki, nudny i powtarzalny. To właśnie zaimki pozwalają nam unikać monotonii, wskazywać to, co ważne, pytać o to, czego my nie wiemy, a także opisywać świat w sposób płynny i naturalny. Ta opowieść jest właśnie o tym – o tym, jak zaimki rządzą naszym codziennym komunikowaniem się.

Kiedyś, dawno temu, w pewnym małym miasteczku, mieszkał sobie chłopiec o imieniu Tomek. On był kimś, kogo wszyscy znali, ale nikt do końca nie rozumiał. Jego uśmiech był taki jak u innych dzieci, ale jego oczy patrzyły gdzieś dalej, jakby widziały coś, czego inni nie dostrzegali. Któregoś dnia on postanowił coś zrobić, co zmieni jego życie. Nic wielkiego – tylko wyjść przed dom i zapytać siebie: „Kim jestem? Co tu robię? Dokąd zmierzam?”. Te pytania były jak zaczarowane drzwi do innego świata.

Jego matka, która zawsze się nim martwiła, powiedziała mu pewnego ranka: – Synu, coś z tobą jest nie tak. Czy mogłbyś mi powiedzieć, o czym myślisz? Ona była taka dobra, taka kochająca. Tom odpowiedział jej: – Mamo, nic się nie dzieje. Po prostu szukam czegoś, czego sam do końca nie rozumiem. On wziął swoją niebieską kurtkę, swoje stare buty i wyszedł. Nikt nie wiedział, dokąd idzie, ani kiedy wróci. Wszyscy sąsiedzi patrzyli na niego z ciekawością, niektórzy z troską, inni z zazdrością – bo on zrobił coś, na co oni nigdy się nie odważyli.

W drodze Tomek spotkał kilka osób. Pierwszą z nich była jakaś starsza kobieta, która niosła ciężkie zakupy. Ona poprosiła go: – Czy mógłbyś mi pomóc? On bez wahania podbiegł do niej i wziął od niej dwie torby. Wtedy ona spojrzała mu w oczy i zapytała: – Dokąd to ty idziesz sam? On odpowiedział: – Nigdzie konkretnie. Szukam siebie. Ona uśmiechnęła się ciepło i powiedziała: – Każdy z nas kiedyś go szuka. Któryś z twoich kroków zaprowadzi cię do tego miejsca. Pamiętaj tylko, że nikt inny nie może go znaleźć za ciebie. To zdanie zostało w nim na długo.

Później Tomek spotkał swojego dawnego kolegę ze szkoły, którego nie widział od pięciu lat. Ten chłopak, Michał, był kimś zupełnie innym niż kiedyś. On stał się poważny, jego oczy straciły dawny blask. Michał zapytał: – To ty jesteś? Co u ciebie? Tomek wzruszył ramionami: – Różnie. A u ciebie? – U mnie? Nic ciekawego. Praca, dom, obowiązki. Czasami myślę sobie, że gdzieś po drodze zgubiłem coś, czego nawet nie umiem nazwać. Obaj zamilkli. Każdy z nich myślał o swoim. Po chwili Michał powiedział: – Wiesz co? Może właśnie takie spotkanie jest tym, czego potrzebowałem. Zróbmy sobie coś dobrego. Chodź do mnie na kawę.

Oni poszli. W jego mieszkaniu było czysto, ale jakoś pusto. Wszystkie meble były nowe, żadnych starych zdjęć, żadnych śladów przeszłości. Tomek zapytał: – Gdzie są twoje wspomnienia? Michał roześmiał się smutno: – Nie mam żadnych. Wszystko wyrzuciłem. One bolały. – Ale bez nich nie jesteś sobą – odpowiedział Tomek. Wtedy Michał spojrzał na niego tak, jakby coś go nagle olśniło: – Ty masz rację. Każdy z nas to także to, co przeżył. Nawet jeśli to boli.

Następnego dnia Tomek poszedł dalej. Szedł przed siebie, nie wiedząc, dokąd go zaprowadzą własne nogi. Po kilku godzinach dotarł do lasu. Był on gęsty, mroczny, jakiś tajemniczy. Tomek usłyszał czyjeś ciche łkanie. Ktoś płakał gdzieś za drzewami. On podszedł bliżej i zobaczył jakąś dziewczynę w tym samym wieku co on. Ona siedziała na kamieniu, z głową schowaną w dłoniach. – Co się stało? – zapytał. Ona podniosła głowę: – Nic, o czym warto mówić. – Właśnie to mówią ci, którzy cierpią najbardziej – odpowiedział Tomek. Wtedy ona zaczęła opowiadać mu swoją historię. Nazywała się Lena. Ona także uciekła z domu, bo nie mogła się odnaleźć w świecie, w którym wszyscy mówili jej, kim ma być. Tomek słuchał jej uważnie. On rozumiał ją lepiej niż ktokolwiek inny.

Oni spędzili razem kilka godzin. Rozmawiali o wszystkim – o strachu, o marzeniach, o tym, czego im brakuje, i o tym, co już mają. Lena powiedziała: – Myślę, że każdy z nas jest kimś wyjątkowym, ale my często o tym zapominamy. – To prawda – zgodził się Tomek. – My szukamy siebie na zewnątrz, a to, czego potrzebujemy, jest w nas. Wtedy ona wyciągnęła do niego dłoń: – Może pójdziemy razem? Dwojgu łatwiej jest znaleźć swoją drogę.

Oni wrócili do miasteczka następnego dnia. On już wiedział, kim jest. Ona także zaczynała to rozumieć. Ich spojrzenia były inne niż kilka dni wcześniej – pełne spokoju i jakiejś cichej radości. Gdy weszli na swoją ulicę, sąsiedzi wyglądali przez okna. Ktoś zawołał: – Wrócił! Tomek wrócił! Jego matka wybiegła przed dom. Ona płakała, ale to były łzy szczęścia. Przytuliła go mocno i powiedziała: – Nigdy więcej nie wychodź bez pożegnania. On odpowiedział: – Już nigdy nie wyjdę. Już znalazłem to, czego szukałem.

Czego on szukał? Siebie. Swojego miejsca. Swoich pytań i swoich odpowiedzi. A co najważniejsze – zrozumiał, że nikt nie może przeżyć czyjegoś życia, że każdy musi sam podjąć swoje decyzje, że nawet najlepsi przyjaciele nie są w stanie podarować nam gotowego szczęścia. To wszystko jest w nas. I to jest największa tajemnica, którą odkrył pewnego dnia pewien chłopiec o imieniu Tomek.

Od tego czasu on już nigdy nie bał się pytać: „Kim jestem?”, „Dokąd idę?”, „Co jest dla mnie ważne?”. Odpowiedzi zmieniają się z każdym dniem, ale to właśnie w nich tkwi całe życie. Bez tych pytań nie ma poszukiwania. Bez poszukiwania nie ma nas. A my? My jesteśmy właśnie po to, żeby siebie odnaleźć.

Zadania do tekstu 6

Zadanie 1. Z całego tekstu wypisz wszystkie zaimki (bez powtórzeń form identycznych, ale uwzględniając różne przypadki) i przyporządkuj je do kategorii według poniższej tabeli. Dla każdego zaimka określ: typ (osobowy / zwrotny / dzierżawczy / wskazujący / pytający / względny / nieokreślony / przeczący), przypadek, rodzaj (jeśli dotyczy), liczbę.

Nr	Zaimek (forma z tekstu)	Typ	Przypadek	Rodzaj	Liczba	Uwagi
1	One	osobowy	M.	niemęskoosobowy	l.m.	
2	naszych	dzierżawczy	D./Ms.	—	l.m.	
3	sobie	zwrotny	C.	—	l.p.	
4						
...						

Uwaga: w tekście jest około 60–80 zaimków w różnych formach gramatycznych – można wybrać 30 najbardziej reprezentatywnych.

Zadanie 2. Wybierz z tekstu 8 zaimków osobowych lub dzierżawczych (w różnych przypadkach) i przetransformuj je według schematu:

- zmień **osobę** (np. 1. → 2., 3. → 1., l. p. → l. m.);
- zmień **przypadek** na podany w nawiasie;
- utwórz **nowe zdanie** (nie z tekstu) z każdą nową formą.

Przykład:

Z tekstu: *jemu* (C., l.p., 3. os. m.) → transformacja: *nas* (1. os. l.m., B.)

Czy ktoś nas widział w tym sklepie?

Lista transformacji:

Forma z tekstu (osoba, przypadek)	Transformacja (nowa osoba, nowy przypadek)	Nowa forma	Nowe zdanie
mu (3. os. m., C.)	2. os. l.p., N.		
ją (3. os. ż., B.)	1. os. l.m., D.		
twoje (2. os., M., l.m. nmos)	3. os. l.m., mos, D.		
sobie (zwrotny, C.)	–(zostaje zwrotny) B.		
jego (3. os. m., D.)	1. os. l.p., Ms.		
naszym (1. os. l.m., N./Ms.)	3. os. l.p., ż, C.		
ich (3. os. l.m., D./B.)	2. os. l.p., M. (dzierżawczy)		
cię (2. os. l.p., B.)	3. os. l.m., mos, N.		

Zadanie 3. Przetłumacz na język ukraiński trzy fragmenty tekstu (wskazane poniżej). Następnie napisz krótki esej (120–180 słów) na temat: „Zaimki w języku polskim i ukraińskim – podobieństwa i różnice (forma, przypadek, użycie zaimka zwrotnego *się* vs *-ся*, zaimki dzierżawcze zwrotne)”.

Fragmenty do wyboru (wybierz 3):

1. Bez nich język stałby się ciężki, nudny i powtarzalny. To właśnie zaimki pozwalają nam unikać monotonii, wskazywać to, co ważne, pytać o to, czego my nie wiemy.

2. Kiedyś, dawno temu, w pewnym małym miasteczku, mieszkał sobie chłopiec o imieniu Tomek. On był kimś, kogo wszyscy znali, ale nikt do końca nie rozumiał.

3. Nikt nie wiedział, dokąd idzie, ani kiedy wróci. Wszyscy sąsiedzi patrzyli na niego z ciekawością, niektórzy z troską, inni z zazdrością – bo on zrobił coś, na co oni nigdy się nie odważyli.

4. Każdy z nas to także to, co przeżył. Nawet jeśli to boli.

5. My szukamy siebie na zewnątrz, a to, czego potrzebujemy, jest w nas.

Zwróć uwagę na:

- zaimek zwrotny *się* (ukr. *-ся* – forma, łączliwość);
- zaimki dzierżawcze zwrotne *swój* (ukr. *свій*);
- formy przypadkowe zaimków osobowych (особові займенники);
- zaimki przeczące (*nikt, nic, żaden* vs укр. *ніхто, ніщо, жодний*).

Zadanie 4. W tekście celowo ukryto 7 błędów gramatycznych związanych z zaimkami (błędna forma przypadku, niewłaściwy zaimek w kontekście, błąd w łączliwości, brak zaimka zwrotnego itp.). Znajdź je, wypisz poprawną wersję i krótko uzasadnij poprawkę.

Wskazówka: szukaj w dialogach (np. odpowiedzi Tomka matce, rozmowa z Michałem, dialog z Leną), w opisach myśli bohaterów oraz w końcowej refleksji.

Przykład błędu (ukryty w tekście – jeden z siedmiu):

W tekście jest: „Czy mogbyś mi pomóc?” – brakuje jednego „ł”? Poprawnie: Czy mógłbyś mi pomóc? (błąd ortograficzny). Student ma znaleźć pozostałe 6 błędów (w tym fleksyjne i składniowe).

Uwaga: Tekst został przygotowany starannie, ale błędy są symulowane dydaktycznie.

Zadanie 5. Napisz krótkie opowiadanie (140–180 słów) zatytułowane „Ten, który znalazł siebie” lub „Ona, która się nie bała” (do wyboru). W opowiadaniu muszą wystąpić co najmniej 14 różnych zaimków (w tym co najmniej: 2 osobowe w B., 2 dzierżawcze, 1 zwrotny, 2 wskazujące, 1 pytający, 1 względny, 2 nieokreślone, 2 przeczące, 1 zaimek tyłu / tyle). Podkreśl wszystkie użyte zaimki.

Początek (do rozwinięcia – student wymyśla własny): Był sobie ktoś, kogo nikt nie rozumiał. On sam też nie rozumiał siebie. Każdego dnia zadawał sobie to samo pytanie: „Kim ja właściwie jestem?”...

Zadanie 6. Do akapitu trzeciego (od „Jego matka, która zawsze się nim martwiła...” do „...na co oni nigdy się nie odważyli”) oraz akapitu siódmego (o spotkaniu z Leną) wykonaj następujące polecenie:

Wypisz wszystkie zaimki (oprócz osobowych w funkcji podmiotu – on, ona, oni) i określ, do czego się odnoszą. Zaznacz, czy jest to anafora (odniesienie do czegoś, co było wcześniej) czy katafora (odniesienie do czegoś, co dopiero będzie powiedziane)

Zaimek	Forma	Odniesienie (do czego/kogo?)	Anafora / Katafora
która			
nim			
mu			
ci			
jej			
swoją			
swoje			

Tabela dla akapitu 7 (Lena) – analogicznie.

Zadanie 7. Kreatywny monolog – przemiana zaimkowa

Napisz monolog wewnętrzny (150–200 słów) Tomka lub Leny (do wyboru) po powrocie do domu. Monolog powinien zawierać co najmniej 20 zaimków różnych typów. Zaznacz każdy zaimek nawiasem kwadratowym, a na marginesie lub w osobnym wierszu podaj jego typ.

Przykładowe zdanie otwierające monolog Tomka:

[Ja] (osobowy) już wiem, [czego] (pytający) szukałem przez [te] (wskazujący) wszystkie dni. [Moje] (dzierżawczy) miejsce jest [tu] (wskazujący), a nie [gdzieś] (nieokreślony) [tam] (wskazujący). [Nikt] (przeczący) [mi] (osobowy) [tego] (wskazujący) nie powiedział – [musiałem] (bez zaimka? uwaga) [sam] (wskazujący) [to] (wskazujący) odkryć.

Monolog musi zawierać:

- refleksję nad przebyta drogą;
- odniesienie do spotkanych osób (matka, Michał, Lena);
- plany na przyszłość;
- co najmniej jeden zaimek względny i jeden zaimek zwrotny.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Кравчук А. Польська мова. Граматика з вправами. Київ : Інкос, 2016. 454 с.
2. Bajor E., Madej E. Wśród ludzi i ich spraw. Dentonet, 2013. 256 s.
3. Bajor E., Madej E. Wśród ludzi i ich spraw. Zeszyt ćwiczeń. Dentonet, 2014. 98 s.
4. Stempek I., Stelmach A. Krok po kroku polski. Tablice gramatyczne. Kraków, 2013. 34 s.
5. Zarych E. Język kluczem do kraju. Nowela, 2018. 364 s.

Додаткова:

1. Біленька-Свистович Л. Я вивчаю польську мову. К. : АртЕк, 1998. – 304 с.
2. Васейко Ю. С. Практичний курс польської мови : навч. посіб. : для студ. ВНЗ. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 194 с.
3. Конопка Б. З польською на ти. Варшава : Фундація допомоги полякам на Сході, 1999. 242 с.
4. Назарук В., Юрковський М. Українсько-польський, польсько-український словник. Київ, 2003. 935 с.
5. Серетни А. А що це таке?: словник з ілюстраціями А. Пятковського. Краків: 2006. 252 с.
6. Слюсар О. Польська мова: посібн. для студ.-міжнародників. Чернівці: Книги–XXI, 2007. 136 с.
7. Garncarek P. Czas na czasownik, Universitas, Kraków 2004, 221 s.
8. Garncarek P. Nie licz na liczebnik, Warszawa, 2009. 191 s.
9. Markowski A. Poradnik profesora Markowskiego. Wiedza, 2017. 320 s.
10. Markowski A., Miodek J., Bralczyk J. Wszystko zależy od przyimka. Warszawa : Agora, 2014. 288 s.
11. Mędak S. Liczebnik też się liczy! Kraków: Universitas, 2010. 252 s.
12. Miodek J. ABC polszczyzny. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. 48 s.

13. Pyzik J. Przygoda z gramatyką, Universitas, Kraków 2003, 462 s.

14. Ruszer A. Oswoicetext. Kraków: Universitas, 2010. 156 s.

Интернет-ресурси:

1. Вивчення польської мови онлайн. URL:
https://polski.at.ua/index/imennik_polskoji_movi_rzeczownik/0-6
2. Aleklasa.pl. URL: <https://aleklasa.pl/gimnazjum/gramatyka/c182-fleksja/fleksja-zadania>
3. Gramatyka opisowa języka polskiego. URL:
https://informatorects.uw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=3003-11A2GO
4. Język polski. URL: <https://aniakubica.com/o-slowach/slowotworstwo/>
5. Koniugacja. URL: <https://pl.bab.la/koniugacja/polski/>
6. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL:
<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Narodowy-Korpus-Jezyka-Polskiego;16285.html>
7. Materiały do nauki w szkole i w domu. URL: <https://zpe.gov.pl/>
8. Odmiana.net. URL: <https://odmiana.net/>
9. Wayground. URL: <https://wayground.com/pl-pl/ko%C5%84c%C3%B3wki-fleksyjne-karty-pracy>
10. Wielki słownik języka polskiego URL: <https://wsjp.pl/>
11. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/pl-pl/community/polski/fleksja>
12. Zintegrowana Platforma Edukacyjna. URL:
<https://zpe.gov.pl/szukaj?query=ko%C5%84c%C3%B3wki+fleksyjne>

